

O STATUTU GRADA KOTORA

Većina gradova na istočnoj obali Jadrana dobila je u XIII i XIV vijeku svoje statute, koji su u isto vrijeme služili kao instrument vladanja, i bili temelj pravnog poretka, ali i izraz individualnosti zajednice građana i simbol njihove autonomije. Statuti su, kao i komunalni sistem u cjelini, bili lišeni funkcije još prije nego što su moderne države gradove podvrgle svom mehanizmu nivelacije i homogenizacije. U nekim od tih gradova statuti su ostali sačuvani kao spomenici, kojima su tek moderni istraživači posvetili pažnju, u drugima su nestali ostavivši pomene i tragove u dokumentima. Na potezu od Neretve do Bojane sačuvali su se statuti Dubrovnika, Kotora, Budve i Skadra, a pouzdano se zna da su ih imali i Bar i Ulcinj.

Najstariji po poštanku i neosporno najznačajniji po ulozi u životu Republike bio je Dubrovački statut, po kome se Republika upravljala dokle god je postojala. Sklopljen je u cjelinu, *Knjigu Statuta*, 1272. godine, a kritičko izdanje je dobio početkom XX vijeka.¹ Budvanski statut je nastao mnogo kasnije, u godinama kad su srpski vladari nosili titulu cara, dakle 1346-1371, ali najvjerojatnije za vladavine Stefana Dušana 1346-1355. Različito od dubrovačkog i kotorskog, saastavljenih i sačuvanih na latinskom jeziku, Statut Budve je sačuvan u italijanskom prevodu za koji se misli da je nastao u kasnijim vijekovima.² Statut Skadra je tek srazmjerno

1 V. Bogišić, C. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*, Monumenta historico - juridica Slavorum Meridionalium, 9, Zagreb, 1904. Kritičko izdanje je dva puta vjerno reprodukovano u dodatku hrvatskog prevoda: *Statut grada Dubrovnika 1272*, preveli M. Križman, J. Kolanović, Dubrovnik, 1990; zatim uporedo sa hrvatskim prevodom: *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*, preveli A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, Dubrovnik, 2002. Oba prevoda su snabdjevena studijama o Statutu: A. Cvita- nića (1990) i N. Lonza (2002).

2 Š. Ljubić, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardone et civitatis insulae Lesinae*, Monumenta historico - juridica Slavorum Meridionalium 3, 1882-1883. Izdanje je preštam- pano u dodatku srpskog prevoda: *Средњовековни сајкуји Будве*, preveo i predgovor napi- sao N. Vučković, Будва, 1988. Ур. i: И. Синдик, *Однос града Будве према владарима из династије Немањића*, Историјски часопис, 7, 1957.

nedavno otkriven i objavljen, očuvan je takođe na italijanskom sa jakim uticajem lokalnog romanskog dijalekta. Nastao je u prvoj polovini XIV vijeka, svakako prije 1346. jer se u njemu, kao u kotorskom, srpski vladar naziva kraljem.³ Postojanje Statuta Ulcinja i Bara zajamčeno je brojnim dokumentima. U slučaju ulcinjskog se zna da je 1426. bio podniet na potvrdu Veneciji.⁴ Statut Bara takođe nije sačuvan ali se može dvadesetak članova rekonstruisati na osnovu presuda poslatih na apelaciju u Dubrovnik.⁵

Znatno veći broj gradskih statuta sačuvao se u srednjoj Dalmaciji, otocima, sve do Istre. Iako su nastali u istoj epohi, svaki je donijet u osobenim uslovima imajući u vidu lokalne prilike i potrebe. Zajedničko im je oslanjanje na običajno i opšte pravo ("*jus commune*"), koje je zračilo iz italijanskih gradova. Svi oni pokazuju otvorenost za promjene i prilagođavanje, neki među njima dobijaju produžetke. Kotorški statut se među njima ističe jednom osobenošću čiji značaj nije dovoljno naglašen. On je štampan 1616, u vrijeme dok je bio na snazi i kad je pravni poredak grada Kotora počivao na njemu. Priređivači knjige *Statut i zakoni grada Kotora* nisu mogli računati sa brojnom čitalačkom publikom, a morali su podnijeti ne male troškove. Kao što će dalje biti izloženo, stekla su se dva interesa i dvije ambicije: Kotorana da pokažu starinu svoga uređenja i kontinuitet svoje autonomije, a venecijanskih vlastodržaca da dokazuju zakonitost uspoštavljanja vlasti nad Komunom i djelotvornost zaštite koju joj pružaju.

Štampanim izdanjem Statuta iz 1616. nije obuhvaćeno cjelokupno pravno nasljeđe grada Kotora. Odluke namijenjene da se trajno poštuju donošene su i mnogo ranije, poneke su sačuvane od kraja XII vijeka. *Knjiga Statuta*, sklopljena najvjerovatnije u prvoj deceniji XIV vijeka - najstarije datirane odluke su iz 1301. godine, redigovana je i dopunjavana u više mahova sve do 1425. Sadržala je zatečene stare odluke statutarnog karaktera i nove dodavane u toku vremena, nametnute u skladu sa potrebama gradskog života. Štampano izdanje je obuhvatilo i više od *Knjige Statuta*, u njega su uključene i odluke koje su imale zakonsku snagu, koje su dopunjavale ili mijenjale odluke iz ranijih vremena, propisivale nove norme. Te kasnije odluke grupisane su u dvije cjeline, jednu koja je pripisana vremenu kotorske samoštalnosti (1384-1420), i drugu, koja je sadržala odluke iz prvog perioda mletačke vrhovne vlasti (1421-1444).

3 Lucia Nadin, *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, Corpus statutario delle Venezie 15, Roma, 2002.

4 A. Pertusi, *Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini*, Studi Veneziani 15, 1973, str. 213-271.

5 *Историја Црне Горе*, II, 1, Титоград, 1970, str. 90-92 (С. Ђирковић).

U štampanom izdanju se ne reflektuje rukopisna tradicija Kotorskog statuta, koji se, kao i u drugim gradovima, čuvao i prenosio u rukopisnom obliku. Istraživači su uspjeli da nađu i evidentiraju četiri sačuvana rukopisa Statuta: jedan u biblioteci porodice Kapor na Korčuli, drugi u biblioteci Marčana u Veneciji, iz koga je štampan mali broj poglavlja; treći u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i četvrti u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu.⁶ Vrijeme je prorijedilo i primjerke štampanog izdanja, tako da je on u vrijeme kritičkih istraživanja predstavljao veliku rijetkost. Prije prvog svjetskog rata evidentirano je u cijelom svijetu 10 primjeraka.⁷ Kotorski arhiv je zadužio nauku i olakšao rad istraživačima time što je na CD ROM-u reprodukovao štampano izdanje uz druge znamenitosti Kotorskog arhiva i grada Kotora.⁸

I

Ambicije redaktora ovog drugog savremenog izdanja Kotorskog statuta, Anisu bile da pokušaju rekonstrukciju cjelokupne postojeće kotorske zakonodavne građe, pa da u izdanje uvrste i sve brojne eliminisane statutarne odluke, koje sadrže rukopisi i različiti dokumenti. Izbor su proveli redaktori rukopisa i štampanog izdanja iz 1616. godine. Ovim poduhvatom htjelo se samo izraditi što tačniji prevod sa latinskog jezika štampanog Statuta i pružiti savremenom čitaocu neophodna objašnjenja u naučnom aparatu za što bolje razumijevanje teksta. Pritom treba reći da je bilo pokušaja da se, u manjem ili većem obimu, učini taj izuzetno veliki napor i prikupi cjelokupna statutarna građa Kotora, koja je oštalala izvan spomenutog štampanog izdanja. Na tome su djelimično radili Stojan Novaković, Ilija Sindik i Slavko Mijušković. U svom izdanju zakonskih spomenika Stojan Novaković je štampano 40 poglavlja Statuta na osnovu ispisa Konstantina Jirečeka iz rukopisa Statuta, koji se čuva u Biblioteci svetog Marka u Veneciji⁹. Pišući o komunalnom uređenju Kotora,

6 I. Strohal, *Statuti primorskih gradova i općina*, Zagreb, 1911; И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочетња XV столећа*, Београд, 1950, стр. 7-8; А. Мариновић, *Razvitak vlasti u srednjovjekovnom Kotoru*, Historijski zbornik 1-4, 1957; S. Mijušković, *Statuta civitatis Cathari*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru 13, 1965.

7 И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочетња XV столећа*, Београд, 1950, стр. 10.

8 *The Statute of Kotor and the First Public Notary Book (1326-1335)*, CD-ROM, / autori tekstova: Jelena Antović, Miloš Milošević, Zorica Čubrović; urednici: Žarko Mijajlović, Jelena Antović, Kotor, 1998.

9 Ст. Новаковић, *Законски споменници српских држава средњега века*, Посебна издања САН, 5, Београд, 1912, стр. 1-16.

Ilija Sindik¹⁰ je prikazao pored štampanog izdanja iz 1616. i rukopisnu tradiciju Statuta posvetivši pažnju i tzv. Dopunama Statutu grada Kotora, koje je Stojan Novaković dobio od istoričara Jovana Tomića, a poticale su iz štampane knjige bez oznake godine i mješta izdanja.¹¹ Sindik je pokazao da se po svom tekstu "Dopune" slažu sa štampanim izdanjem, samo što imaju uput na stranu ili lišt na kome se poglavlje nalazi u rukopisnoj knjizi Statuta. On je ukazao na citate pojedinih statutarnih odluka u arhivskim dokumentima i apelacionim presudama. Za ovom vrstom izvora tragao je Slavko Mijušković, u okviru projekta sačinjenog u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti i saopštio rezultate svojih djelimičnih istraživanja¹². Ta djelimična građa apelacija koju je prikupio Mijušković čuva se u Istorijskom arhivu u Kotoru pod signaturom: IAK, KOP I-I, 1-1073. Međutim, do sveobuhvatnih i konačnih istraživanja u navedenim slučajevima nije došlo, jer se radi o veoma složenom, dugotrajnom, i skupom projektu. Bilo bi, naime, neophodno, prije svega, prikupiti sve komunalne zakonodavne odluke koje se ne nalaze u štampanom Statutu, a citirane su u notarskim sveskama i drugoj arhivskoj građi u Kotoru (naročito Istorijskom i Biskupskom arhivu), kao i arhivima Zadra i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a zatim obaviti istraživanja u italijanskim arhivima gdje su postojali univerzitetski kolegiji nadležni za apelacije Kotorana, bilo prije mletačke vladavine (Vatikanski arhiv u Rimu, Bolonja, Peruda i Padova), bilo poslije 1433. godine kada je prihvaćen mletački predlog da se apelacije podnose samo univerzitetskim kolegijima sa mletačke teritorije (Padova, Vičenca, Verona i Trevizo). U svim tim izvorima našao bi se sigurno izvještaj broj kotorskih statutarnih odluka koje nisu bile uvrštene u štampanu kodifikaciju 1616. godine.

10 I. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стїолећа*, Београд, 1950, стр. 7-13.

11 U navedenom Novakovićevom izdanju str. 16-21. "Drugo" štampano izdanje pored Jovana Tomića pominju i Giuseppe Valentinelli i Valtazar Bogišić. Takvu knjigu nismo mogli pronaći, a nismo mogli naći ni rukopis na italijanskom jeziku o Kotorskom statutu, koji je, navodno, njegov autor Josip Gelčić krajem XIX vijeka predao za štampu tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

12 S. Mijušković, *I testi delle sentenze d'appello dei Collegi di Padova, Vicenza, Verona e Treviso su ricorsi da Cattaro*, Atti del II Congresso internazionale della societa italiana di storia del diritto, Venezia, 18-22 Settembre 1967, Firenze, MCMLXXI, pp. 529-539.

II

A zašto je do štampane kodifikacije došlo baš tokom 1614-1616. godine, šta se zapravo htjelo sa ovakvom redakcijom Statuta i o čemu su tom prilikom razmišljali redaktori ove kodifikacije Marijan Buća i Frano Bolica, najbolje mogu da nas obavijeste oni sami. Ali nauka nije ozbiljnije uzimala njihov predgovor Statutu, jer njegovo ruho baroknih stilskih pretjerivanja zaista ne uliva povjerenje. Ali ako skinemo sve te nakite i verbalne zanose, ipak ostaje neko racionalno jezgro, makar i natopljeno stalnim veličanjem Mletaka, tadašnjeg rektora i providura Ivana Delfina i postojeće aristokratske vlasti. Čini nam se, ipak, da su u tom tekstu jasno istaknuta tri za nas veoma značajna pitanja, i da su dati jasni odgovori.

Prvo je ponosno davanje velikog značaja predmletačkoj vladavini kotorske vlastele, koja je *“za dugo vrijeme”* uspjeshno vladala, i to, kako je navedeno *“u duhu najstarijih građanskih običaja”*. Tu redaktori Statuta ne misle samo na period kratke faktične samovlade grada - države (1390-1420), nego i na više nominalnu bosansku Tvrtkovu vladavinu (1384-1390), što je, uostalom zajedno obuhvaćeno drugim dijelom Statuta. Ali i tokom sve četiri predmletačke vladavine, donose se bez prekida odluke kotorskih zakonodavnih vijeća. Ta se kotorska aristokratska vladavina, posebno iz vremena samoštalošći Grada, u Predgovoru veliča jer se smatralo da je, s jedne strane, izbjegla krajnoštima tiranije pojedinca, ali, isto tako i demokratije, ocijenjene kao *“nezdrave”* vladavine mnogih, što je za njih tada značilo *“površnosti neiskusnog mnoštva”*. Uostalom, ta je misao o samovladi Kotora kao samoštalnog grada - države, veoma vidno i snažno podvučena odmah na drugoj naslovnoj strani Statuta, sa likom zaštitnika grada sv. Tripuna, gdje je, poslije ponovljenog glavnog naslova, posebno podvučeno da se u njemu nalaze *“zakoni grada Kotora, kojima je kao Republika, sama sobom i potčinjenim, isto slavnim narodom, ta Komuna dugo vladala”*, dok se nije *“svojom voljom”* podložila Veneciji.

Druga je važna konstatacija da se ta stara kotorska statutarna dokumentacija iz vremena samoštalne vladavine predaka *“skoro u cjelini sačuvala”*, a da je te domaće zakone Mletačka Republika uvažavala *“kao veoma pravedne i mudre, crpljene iz dubine pravnih načela i skoro od Atinjana preuzete”*. Pa su i sami predstavnici Venecije, kada su prihvatili vlast nad Kotorom redovito obećavali *“da će biti presuđivano na osnovu tih istih naših komunalnih zakona i institucija”*.

Treća je i, možda, najvažnija motivacija zbog koje se rektor Delfin toliko prekomjerno slavi i uzdiže, da to prezime čak i među ostalim ribama *“plemeniti*

izgled uvijek ima! On je, naime, na *“oprezni”* poticaj Kotorana da bi te sačuvane statutarne odredbe *“sve zajedno trebalo štampati”*, stvarno i donio takvu odluku, *“uklanjajući naš strah i bol”*, da ta građa zaista *“bude štampana za besmrtnost”*. To znači da su i raniji rektori bili poticani da se priđe štampi, ali do toga nije dolazilo prije izbora Delfina za rektora. A samo davanje tolikog značaja štampi ukazuje, svakako, na vjeru u jačanje kotorskih aristokratskih pozicija, jer se smatralo da će se, jednom štampani i svima dostupan tekst, morati više cijeniti i u praksi uvažavati. A u štampanom Statutu je dovedena do kraja prevaga kotorskog patricijata. Ranije se u statutarnim odlukama sretala i *“narodna skupština”*, ili *“cjelokupni narod”*, dok je u štampanom Statutu to zamijenjeno sa *“cjelokupna vlastela”* (*“universi nobiles”*).

III

Odluka o štampanju Statuta donijeta je odmah po dolasku rektora Delfina i to 27. oktobra 1614. godine na zajedničkoj sjednici Malog (Tajnog) i Velikog vijeća, u prisustvu rektora, trojice sudija i 36 članova Vijeća. Pozitivna odluka o štampi Statuta na račun Kotorske komune, donijeta je u Malom vijeću jednoglasno, dok je u Velikom vijeću prihvaćena sa 30 glasova za i 6 glasova protiv. Iz teksta ove Odluke još saznajemo da su rukopisi kotorskih zakonskih odredaba čuvani u posebnoj omotu Statuta i zakonskih odluka i da su bili u veoma trošnom stanju, pa je postojala opasnost da se tokom vremena *“izgubi mnogo od toga”*. Zato je prije svega bilo neophodno da neka *“vrijedna i pouzdana osoba”* u Kotoru izvrši prepis sa originala za potrebe mletačke štamparije. A da bi se došlo do ostvarenja prihvaćenog projekta prišlo se najprije izboru petorice pripadnika vlastele koji su predlagali svaki svoga kandidata za redaktore, a zatim se o toj izabranoj petorici glasalo. Izabrani redaktori su završili svoj dio posla relativno veoma brzo, ako pretpostavimo da je to bilo kada su datirali posvetu rektoru 13. avgusta 1615. godine dok je rad na štampi, vjerovatno, bio gotov kada je korektor 3. juna 1616. zabilježio da je završio korekturu, što znači upoređivanje štampanog teksta sa rukopisom prepisa originala, koji je bio izrađen u Kotoru¹³. Načelno se govorilo o korišćenju cjelokupnog sačuvanog materijala, ali je svakako već na početku rada pošalo jasno da je to nemoguće, a da je i za normalnu upotrebu Statuta neophodno izvesti metodološki jasnu podjelu odabranog, najvažnijeg materijala. A to se nije moglo pomiriti sa žurbom, pa taj napor oko tematskih

13 И. Стјепчевић, Р. Ковијанић, *Одлука о штампању Статутиа града Котора*, Историјски записи 10, 1, 1954, стр. 236-237.

cjelina, u velikom dijelu nije uspio. Uz to ima mnogo nedatiranih glava, a previše često nema ni osnovnog hronološkog reda.

IV

Redaktori Kotorskog statuta podijelili su izlaganja pravne materije na četiri jasno izdvojene cjeline. Prije toga, na samom početku, postoji još i niz uvodnih tekstova na 52 nepaginirane strane.¹⁴ Ovi sadrže najprije dvije naslovne strane (naknadno upisan broj strane na originalu 01, 02), a na drugoj je i lik gradskog patrona sv. Tripuna (naknadno upisan broj strane na originalu 02). Na trećoj strani je patron Venecije, krilati lav sv. Marka, a ispod tri grba. U sredini je grb tadašnjeg rektora i providura Ivana Frana Delfina, a sa strane grbovi dvojice redaktora Statuta, Marijana Buće i Ivana Frana Bolice. U dnu strane je prva prigodna pjesma sa posvetom spomenutom kotorskom rektoru Delfinu, sa označenim autorom, tadašnjim kancelarom kotorske komune, Joanisom Petreljem (naknadno upisan broj strane na originalu 03). Na četvrtoj strani je u sredini grb tadašnjeg mletačkog dužda Ivana Bemba, sa prigodnom pjesmom posvećenom gradu Veneciji i Bembu (naknadno upisan broj strane na originalu 04). Zatim slijedi uvodni tekst redaktora Statuta, posvećen rektoru Delfinu (naknadno upisan broj strane na originalu 06-011). Na sljedećoj strani su dvije prigodne pjesme posvećene redaktorima Statuta i gradu Kotoru, bez navođenja autora (naknadno upisan broj strane na originalu 012). Dalje, breve pape Klementa VIII odobrava tekstove koji se čitaju na svečanošt pokrovitelja Grada, a Kotorska biskupija je za to posebno tražila zvanično pismeno odobrenje (naknadno upisan broj strane na originalu 013, 014, 015). Slijedi bilješka da je izvršena korektura Statuta (naknadno upisan broj strane na originalu 016), i na kraju dva indeksa, abecedni i tematski (naknad-

14 Danas se u cilju lakšeg snalaženja prilikom korišćenja originala, u ovom drugom savremenom izdanju Statuta sa prevodom, indeksom i prepisom u elektronskom obliku na CD-u, odlučilo za varijantu naknadnog upisivanja brojeva na pomenute nepaginirane strane originala. Ti naknadno upisani brojevi na početku Statuta idu u kontinuitetu od 01 do 052 i za njih je korišćen termin *"naknadno upisan broj strane na originalu 01-052"*. Zatim slijedi originalna paginacija Statuta koja počinje od prve glave, sa originalnom numeracijom od broja 1 do 440. i za njih je korišćen termin *"strana originala broj 1-440"*. Posljednjih pet strana Statuta takođe nema originalnu paginaciju pa su te strane naknadno upisane, one idu u kontinuitetu od 440/1 do 440/5 i za njih je korišćen termin *"naknadno upisan broj strane na originalu 440/1-440/5"*. Važno je napomenuti i to da je ovaj primjerak Statuta koji se u Istorijskom arhivu Kotor čuva pod signaturom: IAK, ŠTAMP I-1, imao dvije nedostajuće strane originala, 013 i 014, i one su naknadno, kao kopije, uvrštene u fototip originala i na CD koji čini sastavni dio ove savremene publikacije Kotorskog statuta.

no upisan broj strane na originalu 017-040), kao i indeks odjeljaka - "rubrica" (naknadno upisan broj strane na originalu 041-052).

V

Prvi dio Statuta je vremenski najstariji i najobimniji. Sastoji se od jedne pravne cjeline koja nema svoju naslovnu stranu, nego odmah počinje odlukom o načinu izbora gradskih sudija (*"De constitutione iudicum civitatis Cathari"*), ali ipak, iznad tekstova sljedećih 275 paginiranih strana teče jedan isti, zajednički naslov, kao intestat: *"Statuta et leges Civitatis Cathari"* (*"Statutarne odluke i zakoni grada Kotora"*) - (strana originala broj 1-275). Svaka statutarna odluka označena kao *"glava"* (*"caput"*), snabdjevena je rimskim brojem od 1 do 439 i naslovom. Posljednja 440. glava (strana originala broj 270-274) i nije statutarna odluka već sadrži Privilegij o granicama Komune i grada Kotora. U stvari to predstavlja italijanski prevod poznate falsifikovane povelje - presude sa potpisom cara Dušana. Ta privilegija - povelja bila je veoma važna za Kotor, smatrali su je pravnim osnovom posjedovanja svoje teritorije. Na posljednjoj 275. strani originala Statuta navedena je njena kasnija ovjera od strane kotorskog rektora Mikaela Ema 1491. godine.¹⁵

Statut u užem smislu riječi ima manje *"glava"* nego što njihova numeracija pokazuje. Ima ih 437 zbog toga što su glave 215 i 216 doslovno ponovljene u tekstu i naslovima kao glave 345 i 346.¹⁶ Od tih 437 glava samo 94 imaju datum kad su donijete, nekad samo godinu, češće potpuni datum. Približni datum ili širi hronološki okviri mogu se utvrditi za još desetak glava na osnovu imena ljudi koji se spominju, datuma kasnijih potvrda, povezanosti sa datiranim glavama, itd¹⁷. Datirane glave ispunjavaju interval od 1301. do 1425. godine. Gornja granica

15 Datum je u neskladu sa kneževanjem Mikaela Ema, koji je po spisku djelovao u Kotoru 1493. godine.

16 Sve uočene nedosljednosti u originalu Statuta konstatovane su u napomenama prevoda Statuta; O. O. Марковъ, *Статутъ гор. Котора (Опытъ изслѣдованья его исторіи и источниковъ)*, Записки Русскаго научнаго Института в Белграде, 1, 1930, str. 122. Isti autor je upozorio da se i glave 90 i 93 poklapaju utoliko što je glava 90 u cjelini obuhvaćena glavom 93 koja ima produžetak.

17 O. O. Markov je u radu iz prethodne napomene, str. 122, napomena 10, primijetio da glava 111 mora biti iz vremena Nikole Buće, carskog protovestijara, što znači prije 1355; da se u glavi 300 spominje kao notar Bartolomeus de Tribus Basilicis, što znači da je nastala poslije 1357. kad je primljen u službu, a da je glava 426. u kojoj se spominju Tripo Buća i Toma Pavla Tominog iz 1312-1326, dodali bismo do 1329, kad je sastavljen testament Tome.

je bliska vremenu “*inkorporacije*”, obrazovanja cjeline od pojedinačnih odluka, koje su mogle biti i ranije donijete. Na osnovu jedne pozajmice iz Dubrovačkog statuta, datirane 1293.¹⁸ može se zaključiti da je najstarije jezgro Statuta moralo nastati u posljednjim godinama XIII ili prvoj deceniji XIV vijeka.

Najmlađe datirane glave zaslužuju posebnu pažnju zbog razgraničenja sa drugim dijelom Statuta, odlukama donijetim u vrijeme kotorske samoostalnosti. Iako je faktički taj period započeo 1370. godine, najstarija odluka u tom dijelu je iz 1384. godine, što znači da dio odluka (18 datiranih i nepoznat broj onih bez datuma) uključenih u Statut pokriva i cijelo doba samoostalnosti. Pri tome postoji tijesna povezanost između odluka uključenih u prvi dio Statuta i onih iz doba samoostalnosti, o kojima će još biti riječi. Odluke iz drugog dijela potvrđuju ili modifikuju one iz prvog dijela, što se vidi iz sadržaja a kod nekih je izričito rečeno da predstavljaju “*ispravku*” ili “*dodatak*” statutarne odluke (glava 27, strana originala broj 299; glava 36, strana originala broj 307-308).

Na osnovu glava sa upisanim datumom, koje čine skoro jednu četvrtinu svih glava (94 od 437), pouzdano se zaključuje da glave nisu raspoređene hronološki. Samo kao primjer navodimo: najstarije glave u Statutu, datirane u 1301. godinu, dobile su mjesto bliže kraju sa brojevima 349 (strana originala broj 189-190) i 381 (strana originala broj 209-210), dok su one iz 1312. i 1313. u drugoj polovini sa brojevima 256 (strana originala broj 143) i 350 (strana originala broj 190-191). Već pri površnom pregledu zapaža se da je u rasporedu većine glava presudna bila sadržina. Povezanost predmeta prepoznaje se u većim ili manjim skupinama glava, ali nema povezivanja odredaba u proštranije cjeline kakve su “*knjige*” Dubrovačkog statuta. Ispitivanje “*sistema*” u Kotorskom statutu otkrilo je brojne osobenosti i neujednačenosti, prije svega, poslije glave 349 (strana originala broj 189-190) povezanost među njima praktično nestaje. Prepoznaje se uticaj “*knjiga*” Dubrovačkog statuta na raspored u ovom Statutu.¹⁹ Poslije grupe članova o izboru organa i službi, slijedi grupa članova sa zakletvama, pa odredbe o suđenju, zatim porodično i imovinsko pravo, komunalni red i krivično pravo. Međutim, u tim elementima sistema nema dosljednosti, dešava se da je u niz glava posvećenih jednoj materiji ubačena glava koja s tom materijom nema veze.

18 O. O. Марков, navedeno djelo, str. 157.

19 “*Sistem*” u Kotorskom statutu proučavao je i pokušao rekonstruisati O. O. Markov u radu navedenom u napomeni 16, str. 138-142.

Taj kompleks pitanja se ovdje ne može podrobno raspravljati. Tek predstoje istraživanja kojima treba provjeriti iznijete zaključke.²⁰ Neosporno je samo da su brojni tragovi uticaja Dubrovačkog statuta u različitim vidovima: kao pozajmice naslova i teksta, samo naslova, samo dijela teksta, koji je prilagođen osobenim prilikama u Kotoru. Broj onih glava koje predstavljaju preradu i prilagođavanje dubrovačkih propisa posebnim prilikama u Kotoru približava se broju preuzetih odredaba.

Kao i drugi gradski statuti i kotorski nije naštao odjednom niti je djelo ruku jedne grupe zakonodavaca. Poznati su i već spomenuti primjeri promjena: ispuštanje “*nepravедnog Statuta*” koji je zabranjivao da Kotoranin postane biskup u svome gradu (1331), zatim ispuštanje opširne vladarske titule u 23. glavi o primanju kneza (strana originala broj 14). Uočeni su brojni primjeri kasnijeg modifikovanja i dopunjavanja statutarnih odredaba. U XV vijeku se spominje *Knjiga Statuta* sa svojom paginacijom. Prepisivač jedne odluke u drugom dijelu, u kome su odluke iz vremena kotorske samoštalnosti (glava 29, strana originala broj 300), kaže da nije htio da je u cjelini upisuje jer je vidio da se već nalazi u *Knjizi Statuta* na listu 80 (odgovara glavi 80 štampanog izdanja, strana originala broj 46). Pitanje o hronologiji pojedinih redakcija načeto je ali je oštalo otvoreno. Navedeni su ozbiljni argumenti u prilog jedne redakcije 1373. godine, ali problemi vremena i obima pojedinih redakcija tek će se morati proučavati.

Oblik Statuta u užem smislu, kako je reprodukovan u štampanom izdanju dobijen je svakako poslije 1425. godine, a prije kraja XV vijeka, a njegovo formiranje zavisilo je od političkih okolnosti. Prihvatanje vrhovne vlasti Venecije imalo je za posljedicu podnošenje Statuta venecijanskim organima sa traženjem potvrde jer je dolazilo do špora između domaćih vijeća i mletačkog rektora. U vrijeme kneza Stefana Kvirina, koji je na dužnosti bio 1426, trebalo je da on u dogovoru sa Vijećem prilagodi Statut i pošalje ga u Veneciju. U duždevoj kancelariji taj Statut se izgubio, pa su poslije dvije godine slali prepis ponovo.²¹ Uticaj političkih okolnosti može se prepoznati i u stavljanju Dušanove povelje o granicama na sam kraj Statuta. Sporovi o granicama kotorskog gradskog područja počeli su već sredinom XV vijeka, a poslije turskog osvajanja zemalja u zaleđu prerasli su u granične šporove između Osmanskog carstva i Mletačke Republike.

20 Kao polazna tačka mogu poslužiti zaključci O. O. Markova i tabelarni pregled glava Kotorskog i pojedinih odredaba Dubrovačkog statuta na str. 142-157 citirane disertacije.

21 *Историја Црне Горе*, II, 2, Титоград, 1970, стр. 258-259 (И. Божић).

VI

Drugi dio Statuta pod naslovom Izglasane odluke (*“Partes capte ...”*) je manja pravna cjelina od svega 39 glava, koje treba da potiču iz perioda od 1371-1420. godine (strana originala broj 277-312), jer u samom naslovu redaktori s ponosom ističu da je to doba kada se vladalo vlastitim zakonima i institucijama (*“Quo tempore suis legibus et institutis regebantur”*). Ali, kako su sve glave datirane, vidi se da odluke stvarno potiču iz znatno kraćeg perioda 1384-1420. S druge strane, znatan broj odluka iz perioda samostalnosti (15 datiranih) uključen je, kako smo vidjeli, u osnovno jezgro Statuta.

Prva glava ne sadrži statutarnu odluku, već izlaganje o tome kako je došlo do formiranja ove skupine zakonskih odluka. Našlo se da zbog *“štarine i oštećenosti i nereda u sveskama u koje su odluke bile upisane”*, nije bilo mogućnosti da se pronađu kad bi zatrebalo, pa se tome potražilo lijeka. U vrijeme kneza i kapetana Nikolò Pizanija, koji je stupio na službu 1431, izabrana je komisija od trojice pripadnika vlastele da zajedno sa tadašnjim kancelarom Ivanom od Luža, ispita unazad sveske ranije donijetih odluka i da ih upiše u knjigu od pergamenta, koju je darovao spomenuti kancelar. Pizani je kao knez imao razvijenu zakonodavnu djelatnost, za njegovo vrijeme donijeto je 18 odluka, a kancelar je među zakonske odluke uvrstio i one o svome izboru i produženju službe. On je imao značajnu ulogu ne samo u formiranju korpusa zakonodavnih odluka koji će poslužiti kao podloga štampanog izdanja, nego i u procesu zavođenja mletačke vrhovne vlasti.

Za razliku od glava u *Knjizi Statuta*, kod kojih ima više načina formulisanja odluke, ovdje sve imaju formu odluke izglasane u Velikom vijeću sa navođenjem datuma, broja prisutnih, rezultatom glasanja. U Statutu u užem smislu ovako stilizovanih glava je srazmjerno malo, samo 58, većina počinje sa *“odlučujemo”*, *“određujemo”*, u nekima je navedena i pobuda za donošenje, a jedan dio počinje sa formulacijom *“Mi sudije, vijećnici i sva vlastela ...”*.

Postavlja se pitanje o uzajamnom odnosu ovih *“usvojenih odluka”* i glava uključenih u osnovni dio Statuta. Već je spomenuto da su sadržajno povezane, da neke odluke upotpunjavaju ili zamjenjuju propise iz pojedinih glava, da čak ima odluka koje su u potpuno jednakom tekstu u Statutu i *“izglasanim odlukama”* iz vremena samostalnosti kao što je slučaj sa zabranom otuđenja posjeda opatije svetog Đorđa, od 28. februara 1405, koja je u Statutu glava 434 (strana originala broj 254-255) a među *“izglasanim odlukama”* glava 14 (strana originala broj 289-290). Prepisivač odluka iz doba samostalnosti nije unio u cjelini glavu 29 (strana

originala broj 300) jer se već nalazi u *Knjizi Statuta* (glava 80, strana originala broj 46-50). Nema nikakve sumnje da su "izglasane odluke" imale u pravnom životu istu funkciju kao i statutarne odluke. U nekim glavama se to izričito kaže. Tako glava 35 (strana originala broj 306-307) iz doba kotorske samoostalnosti dopunjuje glavu 169 (strana originala broj 101-103), glava 36 (strana originala broj 307-308) modifikuje glavu 100 (strana originala broj 60-62) iz *Knjige Statuta*.

Iz velikog broja odluka vijeća o veoma raznovrsnim predmetima birane su one od opšteg značaja, kojima se moglo pripisati trajno važenje i pridati zakonska snaga. U tom smislu se ovaj dio štampanog izdanja Statuta može uporediti sa Zelenom knjigom ("*Liber viridis*") i Žutom knjigom ("*Liber croceus*"), u Dubrovniku, koje su takođe predstavljale prirodni produžetak već formiranog Statuta u čiji tekst se nije diralo. U dubrovačkom slučaju su odluke vijeća očuvane pa se može i pratiti kako su iz mnogobrojnih odluka o dnevnim problemima izdvajani oni koji su smatrani zakonom. U slučaju Kotora slijedi zaključak da se poslije 1425. više nije diralo u tekst *Knjige Statuta*. Iz perioda 1425-1431, od uspoštavljanja mletačke vrhovne vlasti do kneževanja Pizanija, samo je 8 izglasanih odluka odabrano za ovu zbirku.

VII

Činjenica da nisu sve odluke unošene, nego one kojima je pridavana snaga zakona može da objasni zbog čega se u tim odlukama ne reflektuju veoma burni događaji kojima je ispunjeno doba samoostalnosti, koje zahvaća doba ugarsko - hrvatske vladavine sa teškim reperkusijama đenoveško - mletačkog rata, pa čak i kratkotrajnim pučkim zbacivanjem promletačke vlastele u Kotoru (1371-1384); zatim 7 godina uglavnom nominalne vladavine bosanskog kralja Tvrtka do njegove smrti (1384-1390) i tri decenije pune samoostalnosti Kotora kao grada - države (1390-1420). U cjelini to je bio izuzetno težak period strahovanja Kotora od jasnih aspiracija ne samo Balše II (1385) i Đurđa II Balšića (1390) nego i Radića Crnojevića (1395), da ga osvoje, ali i velikih napora Kotorana da se to ne desi, bilo davanjem darova (1383), pa čak i iznoseći netačnu tvrdnju da je Venecija već preuzela suverenitet (1395), ili prihvatanjem visokih kontribucija (1413).²² Zaziranje od vrhovne vlasti gošpode iz zaleđa nije polazilo samo od uvjerenja da oni Kotoru ne mogu pružiti međunarodnu zaštitu i sigurnost, nego još više, da

22 S. Mijušković, *Statuta civitatis Cathari*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, 13, 1965, str. 7-13.

mu umješto podrške i materijalne pomoći, mogu donijeti još veće ekonomsko iscrpljivanje, kao što se to desilo za vrijeme vladavine Balšića u Baru.²³ Uz to su išla uporna kotorska pismena traženja sedam puta (1396, 1404, 1405, 1410, 1411, 1414. i 1419. godine) da ih Mletačka Republika zaštititi i preuzme suverenitet.²⁴

Treći dio Statuta čine pet dokumenata o završnim pregovorima, formulacijama uslova i javnim oblicima predaje Kotora Veneciji (strana originala broj 313-343). Strogo uzevši, ova obimna građa ne bi spadala među zakonodavne, statutarne odluke, nego više među arhivsku dokumentaciju jednog zaista prelomnog istorijskog trenutka. U svakom slučaju zaslužuje pažnju kao izraz obostranog interesa da uslovi prihvatanja vrhovne vlasti Venecije budu pismeno fiksirani i poznati onako kao i samo kotorsko autonomno zakonodavstvo.

Sve je počelo 2. februara 1420. godine kada su kotorski knez, sudije, Malo i Veliko vijeće poslije nekoliko dana vijećanja, opunomoćili svog gradskog notara, kancelara i sekretara Komune, Antonija Pukcija da, prema dobijenim uputstvima, u Veneciji sklopi ugovor o predaji Kotora.²⁵ Na osnovu toga Pukci je 8. marta pred vlastima u Veneciji usmeno izložio namjeru i uslove Kotora, ističući i trenutnu vojnu opasnost od Balše, kao i činjenicu da Crnojevići u tom trenutku vojno podržavaju Kotor. Iako je, načelno, kotorska ponuda prihvaćena, Venecija je zahtijevala da još o svemu tome treba saštaviti jedan precizni pismeni bilateralni ugovor. Formalno - pravna zvanična mletačka isprava izrađena je 15. marta, a dan kasnije je dukalom opunomoćen notar Ivan od Luža da u Kotoru sprovede ratifikaciju ugovora, primi zakletvu vijernosti i prisustvuje podizanju zaštave sv. Marka. Poslije toga je kotorski knez Marin Bizanti, sudije i članovi Tajnog vijeća, zajedno sa zvaničnim predstavnikom dužda Tome Moćeniga, spomenutim Ivanom, trebalo da usaglasu jedan bilateralni zvanični dokument. Postupak se ipak odužio zbog dodatnih zahtjeva Kotorana, tako da je tek 13. maja 1420. Tajno vijeće prošireno dvanaesticom pripadnika vlastele ratifikovalo ugovor o prihvatanju mletačke vlasti i od tog trenutka formalno - pravno počinje mletačka vladavina Kotorom, a prisutni članovi Vijeća su položili zakletvu u prisustvu duždevog predstavnika. U literaturi su ovi dokumenti proučavani, tumačeni i komentarisani s oslon-

23 *Историја Црне Горе*, II, 2, Титоград, 1970, стр. 24 (И. Божић).

24 М. Milošević, *Kotorske ponude Veneciji za preuzimanje vlasti*, Glasnik cetinjskih muzeja 6, 6, 1973, стр. 5-21.

25 *Statvta et leges civitatis Cathari*, IAK, ŠTAMP I-1, 325; Š. Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, VIII, стр. 7-8.

cem na druge sačuvane dokumente iz Venecije i Kotora.²⁶ Ovdje nije potrebno detaljno prikazivati složeni tok pregovora i realizacije onoga što je ugovoreno. Čini se da je značajnije obratiti pažnju na ono što je uticalo na gradski Statut i njegov dalji razvoj.

Prije svega to je insistiranje Kotorana da Statut oštane na snazi, da se nadalje sačuva kontinuitet važenja vlastitog Statuta i već vjekovima uhodanog komunalnog uređenja sa što širim granicama autonomnog odlučivanja. Kotorski pregovarači su, prije svega, tražili i dobili pozitivnu kratku i jasnu načelnu formulaciju *“da će se statuti i uredbe rečene Komune poštovati”* (*“quod Statuta et ordinamenta dictae Communitatis observentur”*). Drugo, što je u pet štampanih dokumenata o prihvatanju vrhovne vlasti značajno s gledišta Statuta, jeste ličnost tadašnjeg mletačkog notara Ivana od Luža. Ovaj građanin Venecije i Treviza, porijeklom iz plemenite porodice iz Feltra, uključen je u pregovore, dobio je zatim ulogu duždevog zastupnika, a po obavljenom poslu do dolaska prvog kneza zastupao je mletačku vlast u Kotoru.²⁷ Oštao je zatim punu deceniju (1420-1431) u službi zapovjednika gradske posade - kaštelana. Živan Silvestrović, kako je zapisan u jednom ćirilickom dokumentu, bio je čovjek od pera, prepisivač i ljubitelj knjige, koji je prikupio znatnu biblioteku koju je zaviještao samostanu. On je 1431. poslije smjenjivanja prethodnika izabran za kancelara Komune i na tu dužnost je ponovo biran više puta do 1443. kad je postao službenik Venecije i više nije biran od strane kotorskih organa sve do smrti 1458. godine. Naporedo je Ivan vršio izvjesno vrijeme i dužnost biskupskog notara.²⁸

26 Pored radova navedenih u napomenama 22 i 24, uporedi i M. Matijević Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine (Na osnovi kotorskih notarskih isprava)*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti, JAZU, 12, 1982.

27 Ova ličnost je bezbroj puta spomenuta u kotorskim dokumentima i u literaturi je pisan kao Ivan ili Jovan Luksija prema latinskom obliku Johannes de Luxia de Venetiis ili nešto opširnije u bilješci na kraju Statuta: Johannes condam Silvestri de Luxia de Venetiis. Manje je bilo zapaženo da postoji ćirilicki notarski akt, kneževa presuda od 4. aprila 1454, u kome je ime ovako navedeno: *“Ja Живан Силвестровић од Луџа из Бнейшак њролашени њо царској власити ношар и ношар бнейшачки и канџимијер ойкине койторске ... њисах овози њисаније, њроласах с мојијем билеиом и именоm обичнијем.”* (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vindobonae, 1858, str. 465). Živan je oblik od imena Johannes kao Giovanni ili Zuan u italijanskom; Silvestrović je patronimik, a Luže ili luže, kako je štampano u Miklošičevom izdanju, su očigledno toponim, dio ili kvart Venecije. U citiranom ćirilickom dokumentu se za kneza Alviza Bafa kaže da je sudio *“na počtenom stolu pod lužom opkenom”*. Nema sumnje da je riječju luža reprodukovano ono latinsko Luxia, koje je i samo oblik riječi *“lođa”* (*“loggia”*) iz lokalnog govora. Iz svega slijedi da oblik *“Luksija”* pisan ćirilicom ili južnoslovenskom latinicom nema opravdanja i da ga treba izbjegavati.

28 Najpotpuniji pregled podataka o Ivanu Silvestroviću dao je Н. Фејић, *Койторска канцеларија у средњем веку*, Историјски часопис, 27, 1980, str. 45.

O ulozi Ivana od Luža u pripremanju korpusa zakonodavnih akata koji će ispuniti štampano izdanje Statuta iz 1614. govori se u samom tekstu u uvodu "*Izglasanih odluka*" iz vremena kotorske samostalnosti, o čemu je bilo riječi. On je poklonio knjigu i upisao odluke koje su izabrane radom komisije koju je formirao knez Nikolò Pizani. Nema nikakve sumnje da je Ivan, koji je tada počeo da vrši dužnost kancelara, unosio i odluke zakonskog karaktera iz vremena knezova prije 1431. godine (1420-1431) i da je nastavio da to radi dok je bio kancelar. Tome treba pripisati činjenicu da je svako obnavljanje izbora unijeto kao odluka u Statut, da su odluke o ličnoj stvari dobile mjesto uz zakone. O zapisivanju odluka on sam govori iza posljednje odluke (strana originala broj 337). Njegova bilješka i notarski znak sigurno su svjedočanstvo da je tu zaokruženo kodifikovanje izglasanih odluka kojima se produžava i dopunjava *Knjiga Statuta*.

Pošavlja se, međutim, pitanje zašto je stao kod osme glave²⁹ kneza Leonarda Bemba iz proljeća 1444, kad se zna da je dužnost kancelara vršio do smrti 1458. godine i da su u notarsku knjigu njegovom rukom upisane imbrevijature čak iz jula 1458. U traženju odgovora treba obratiti pažnju, na jednoj strani, na odnose kancelara i Komune, a na drugoj na odnose Kotora i Venecije. Sačuvano je pismo dužda Franćeska Foskarija baš tome knezu Leonardu Bembu iz 1443. o tome da je uslišena molba Ivana od Luža da poštane i ubuduće bude službenik mletačke vlasti i da platu prima od njene komore. Njegov status u odnosu na Komunu se tada promijenio, ali iz toga ne slijedi da je prestala obaveza da prepisuje i sabira odluke. Da li su se odnosi poremetili? Iz odluka se vidi da je uvijek bilo opozicije u Velikom vijeću kad mu je produžavana služba, ili je bila ispunjena knjiga koju je za prepisivanje odluka 1431. poklonio. S druge strane je poznato da je isti kancelar Ivan prepisao Statut carinarnice Kotora, koji je bio poslat u Ankonu.³⁰ Na planu odnosa Kotora i Venecije aktuelno je bilo podnošenje i potvrđivanje statutarnih odluka. Na samom završetku štampanog izdanja (strana originala broj 437) nalazi se odlomak, izvod iz duždevog pisma iz juna 1446, u kome se nalazi odgovor samo na jedno pitanje koje su predstavnici Kotora pokrenuli pred Sinjorijom "*o potvrđivanju odluka usvojenih u njegovim vijećima*". Tu je rečeno da je Lovro Buća formalno protestovao zbog toga što kod usvajanja odluke nisu poštovane odredbe i odgovarajuće formalnosti. Ne ulazeći u pitanje o opravdanošti prigo-

29 Odluka je dobila broj 8, ali je ustvari sedma, jer je odluka broj 6 preskočena.

30 В. Макушев, *Исторические памятники жних Славх и соседних им народов*, Варшава, 1874.

vora, može se zaključiti da je tada bilo aktuelno potvrđivanje odluke koje su u suštini nastavak Statuta.³¹

VIII

Četvrti dio Statuta predstavlja po formi i sadržaju nastavak “*usvojenih Odluka*” (“*Partes capte*”) iz perioda samoostalnosti. Po načinu formulisanja i funkciji u pravnom životu ove odluke se ne razlikuju od prethodnih, samo su drukčije raspoređene. I ovdje svaka odluka ima datum, strogo je poštovan hronološki red, i ovdje su glave dobile redne brojeve, samo se brojevi ponavljaju u okviru službe svakog pojedinog kneza. Ovaj dio sadrži 52 glave izglasanih zakonskih odluka u kotorskom Velikom vijeću u prvih 24 godina mletačkog perioda od 1420. do 1444. godine (strana originala broj 345-436). S izuzetkom već spominjanih odluka o kancelaru Ivanu i njegovom prethodniku (ukupno 5 glava), ostale imaju načelan karakter kao i statutarne odluke iz *Knjige Statuta* i izglasanih odluka iz vremena samoostalnosti. O vezama među njima govori ponegdje sam tekst izričito. U glavi 7 (strana originala broj 351) iz vremena prvog mletačkog kneza se konstatuje da je opštepoznato i u jednoj presudi iz 1416. naglašeno da se od zavještanja uzima 3% za popravku i građenje crkve svetog Tripuna, ali da to nije bilo upisano “*u Knjigu odluka ili Statuta*” pa se ona ponovo donosi. Očigledno je da tada donijeta odluka ima jednaku pravnu snagu kao odluke iz *Knjige Statuta*.

Većinom se ponavljaju stare teme: testamenti, mirazi, suđenje, patronatsko pravo, važnost notarskih isprava, zabrana sađenja vinograda na određenim mjestima, zabrana kocke, javni red itd. Ali, ima i odluka u kojima se reflektuju novi odnosi, bitno drukčiji od onih u vrijeme najstarijeg jezgra Statuta, kad se npr. zabranjuje građanima da zakupljuju carine bilo gdje izvan Kotora (1421), ili kad se zabranjuju odnosi sa velikašima iz susjedstva (1439), ili kad se propisuje obavezno naoružavanje građana (1442). Srazmjerno više mjesta u zakonskoj regulativi ovog perioda dobile su odluke o vijećnicima, načinu glasanja, pozivanja na sjednice, zaklinjanju prije izbora (ukupno 5 odluka). Još više to važi za brigu o crkvenoj imovini, inventarisanju posjeda i brizi prokuratora, sakupljanju novca za održavanje Katedrale. Predmet zakonske regulacije postaju svetkovine, utvrđuje se njihov kalendar, izjednačava proslavljanje Svetog Marka sa proslavom gradskog patrona,

31 Tu je svakako riječ o poslednja 52 člana statuta, donijeta između 1420. i 1444. godine. *Историја Црне Горе*, II, 2, Титоград, 1970, стр. 259 (И. Божић); И. Синдик, *Извештај о раду на Которском сџајџу*, Историјски часопис, 3, 1952.

uvodi mnogo strožije poštovanje nedjelje, zvonjenje zvona. U ranijim periodima su propisivane stavke carina za glavne vrste roba, to se u periodu samoostalnosti i mletačke vrhovne vlasti nije činilo, ali su zato donošene tarife naplate kod prinudnog izvršenja (1426) i mnogo opširnije tarife naplata za usluge notara (1431).

U štampanom izdanju se bez ikakvog naslova ili objašnjenja poslije notarskog znaka Ivana od Luža (štrana originala broj 434) dodaju dokumenti iz kasnijeg vremena, koji nemaju oblik formalno usvojenih odluka, ne liče na ranije glave Statuta, ali su sadržajno povezane s njima. Prvi dokument (štrana originala broj 434-436), najmlađi po poštanku, 1582-1584, odnosi se na zabranu uvoza vina i predstavlja nastavak regulative iz mnogo ranijeg vremena. Drugi dokument ima važnost za poznavanje procesa nastajanja zakonodavnog korpusa koji će poslužiti kao podloga štampanom izdanju Statuta. To je već spomenuti odlomak iz duždevog pisma iz juna 1446. (štrana originala broj 437) u kome se ne uvažava prosteš Lovra Buće zbog toga što usvojene odluke nisu donijete po proceduri. Kad se ima na umu da je kodeks Ivana Silvestrovića završen poslije juna 1444. može se s mnogo vjerovatnoće pretpostaviti da je upravo taj kodeks ili njegov prepis poslat na potvrdu u Veneciju i da je proces potvrđivanja završen duždevim pismom od 28. juna 1446. Odluke nisu tada bile spojene sa Statutom u užem smislu, sa *Knjigom Statuta* kako se kaže u dokumentima, jer prvi dio koji je potvrdio Mikele Emo (1491) završava se 440. glavom (štrana originala broj 270-274), poveljom cara Dušana.

Najzad, treći dokument dodat u vrijeme pripreme štampanog izdanja, potiče iz 1532. godine (štrana originala broj 437-440) i predstavlja dekrete kojima se odgovara na traženja kotorskih poslanika. Jedan se odnosi na veoma štari špor između vlastele i pučana oko zakupa ostrva Gabrio, drugim se modifikuju propisi o apelaciji kad su šporovi male vrijednosti.

Poslije tih dokumenata na 4 nepaginirane štrane (naknadno upisan broj štrane na originalu broj 440/1-440/4) slijedi popis 116 imena kotorskih rektora i providura, sa tačno označenim godinama njihovog službovanja od 1420. do 1614. godine. Na posljednjoj nepaginiranoj štrani (naknadno upisan broj štrane na originalu 440/5) su navedene šamparske greške sa ispravkama, kojima nisu obuhvaćene sve greške kojima knjiga obiluje.

TUMAČ KLJUČNIH POJMOVA

Ograničeni prostor nije dozvoljavao da se u ovom izdanju komentariše svaka pojedina glava Statuta, pa se moralo pribjeći skromnijem aparatu kojim bi se olakšalo tumačenje i razumijevanje teksta. Činjenica da se čitav niz termina, koji se odnose na gradske organe i službe, zatim mjere i novčane jedinice, ustanove, vrste dokumenata i sl. ponavlja u većem broju glava, upućivala je na to da se na jednom mjestu pruže objašnjenja koja mogu poslužiti u radu sa cijelim Statutom.

U Statutu nije rijetka pojava da termin, koji je u jednoj glavi samo spomenut, u nekoj kasnijoj bude objašnjen ili preciziran. Uslijed toga je bilo veoma važno obraćati pažnju na povezanost među odredbama iz raznih glava, utoliko više što je tokom perioda koji Statut pokriva dolazilo do promjena i što su se neke službe i ustanove u toku vremena mijenjale. Činilo se da je na raspoloživom prostoru najbolje objašnjenja davati za sadržajno povezane cjeline, koje se odnose na pojedine predmete zastupljene u Statutu i na pojedine oblasti gradskog života.

Objašnjenja se neposredno oslanjaju na pojedine glave kojima je broj naveden u zagradi zajedno sa brojem strane originala. Citiranjem broja glave i strane na kojoj se ona nalazi u originalu pouzdan je i praktičan u snalaženju i njemu se moralo pribjeći iz tog razloga što original štampanog izdanja Statuta, kojeg ovaj prevod sa prepisom na CD-u prati, ima složenu numeraciju glava s obzirom da one gotovo u svakoj cjelini otpočinju nanovo od broja 1. Snalaženje je pojednostavljeno i time što je, unutar prevoda i prepisa na CD-u, znakom || označeno na kom mjestu original prelazi sa jedne na drugu stranu, a broj prethodne i sljedeće strane označen je na margini: npr. 5 || 6.

Prije šire obrade samih pojmova, slijedi njihov kratak abecedni popis sa imenima obrađivača i brojevima strana na kojima su u ovom tumaču obrađeni:

ARHIVSKA SLUŽBA U KOTORU: *Miloš Milošević*, str. 30-31.

ASCRIVIUM: *Miloš Milošević*, str. 31-32.

CRKVA I NJENE USTANOVE: *Sima Ćirković*, str. 33-34.

- DRUŠTVENI STATUS STANOVNIKA: *Sima Ćirković*, str. 34-37.
- DUGOVANJA I POTRAŽIVANJA - OBLIGACIONI ODNOSI: *Sima Ćirković*, str. 37-38.
- GRAĐANSKO PRAVO: *Miloš Milošević*, str. 38-39.
- GRANICE I TERITORIJA: *Sima Ćirković*, str. 39-41.
- KARAVANI: *Sima Ćirković*, str. 41-42.
- KNEZ: *Sima Ćirković*, str. 42-43.
- KOMUNALNI RED: *Sima Ćirković*, str. 44-45.
- KOTORSKA SAMOVLADA (*TEMPORE CATHARINORUM*): *Miloš Milošević*, str. 45-48.
- MIRAZ (PRĆIJA): *Miloš Milošević*, str. 48-50.
- MJERE: *Sima Ćirković*, str. 50-52.
- NASLJEDNO PRAVO: *Miloš Milošević*, str. 52-53.
- NOTARIJAT I NOTARI: *Miloš Milošević*, str. 53-55.
- NOVAC: *Sima Ćirković*, str. 55-56.
- OBIČAJNO PRAVO: *Miloš Milošević*, str. 56-57.
- PLOVIDBA I POMORSKA TRGOVINA: *Miloš Milošević*, str. 57-58.
- SLUŽBE: *Sima Ćirković*, str. 58-60.
- STATUT, STATUTI: *Miloš Milošević*, str. 60-61.
- STRANCI: *Sima Ćirković*, str. 61-63.
- SUDIJE I SUDSTVO: *Miloš Milošević*, str. 63-66.
- SVETKOVINE I CEREMONIJE: *Sima Ćirković*, str. 66-68.
- VIJEĆA: *Sima Ćirković*, str. 68-70.
- VRHOVNA VLAST: *Sima Ćirković*, str. 70-73.
- ZLOČINI I KAZNE - KRIVIČNO PRAVO: *Sima Ćirković*, str. 73-75.

ARHIVSKA SLUŽBA U KOTORU

Široka i dobra organizacija arhivske službe svjedoči o volji neke društvene zajednice da sačuva plodove svoga rada jer ga smatra značajnim i od trajne vrijednosti. Kotorska komuna, sa razvijenom trgovinom - pomorskom i karavanskom, jakom vlaštelom i pučanskim staležima i zanatima, a pod uticajem brojnih mediteranskih uzora, daje o tome brojne dokaze u Statutu.

To je najpregnantnije izraženo u glavi 435 (strana originala broj 255-260) Statuta, kada se u odluci iz 1417. godine, dakle za kotorske samovlade i prije mletačke vladavine, navode tri razna arhivska spremišta za čuvanje oporuka. Ti arhivi su relikvijar katedrale svetog Tripuna sa posebnom škrinjom (*“una capsula sive scri-*

nea”), kancelarija Komune i notareva kancelarija. A tadašnji arhivisti bili su trojica čuvara crkvenih dragocjenosti, kancelar Kotorske komune, dodijeljen knezu, i notar koji je svoj “*katastik*”, odnosno knjigu duplikata prepisanih dokumenata, čuvao na sudu (glava 294, strana originala broj 162-163). Inače je poznato da su pomeni učenih kotorskih notara daleko stariji, kao biskup Ursacije koji je ispisao prvu sačuvanu kotorsku ispravu iz 1124. godine, dok je pomen prvog notara iz 1200. godine (*Junius presbyter*), a prvi notar - svjetovnjak je Petar Vitin iz 1309. godine. Od 1351. godine isprave su, pored notara i sudije, potpisivali i neka vrsta svjedoka pod nazivom “*auditori*”. Daleko kasnije, 1764. godine sreće se baš i termin “*arhivist*”, kada je Marin Vračen izabran “*za arhivistu svih akata ... i tumača slovenskog jezika*”. Da se radilo o dobrim čuvarima arhivalija govori činjenica da se, i pored brojnih zemljotresa, požara i petnaest promjena vladavina i do danas sačuvalo dosta građe. Posebno dragocjen obimni fond notarskih spisa od 1326. godine odnio je italijanski okupator 1943. godine u Italiju. Ta građa je 1949. vraćena najprije u Zadar, pa onda u Kotor.

LITERATURA:

- И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стіолећа*, Београд, 1950; М. Милошевић, *Четрдесет година Историјског архива у Котору*, *Годишњак Поморског музеја Котор*, XXXVII-XXXVIII, 1989-1990; Ј. Антовић, *50 година Историјског архива Котор*, 1949-1999, Котор, 1999.

ASCRIVIUM

Ascrivium, kao tobožnje ime Kotora iz starog vijeka, više puta se sreće u Statutu i to ne samo kao poetski dekor u prigodnim pjesmama (“*Ascriviensis civitas*”), nego čak i u uvodnom tekstu dvojice redaktora, posvećenom tadašnjem rektoru i providuru Delfinu, nazivajući ga “*Ascrivii Rectori et Provisori ...*”.

U stvari radi se o humanističkoj etimološkoj konstrukciji, nastaloj vjerovatno tokom XVI vijeka, a to iz uvjerenja da i Kotor mora da ima značajne veze sa proslavljenim starim mediteranskim kulturnim prostorom. To se tim prije osjećalo neophodnim jer su dva obližnja manja gradska naselja, Risan i Budva, zajedno sa Kotorom (“*Agruvium*”, “*Acruvium*”) spominjani od latinskih pisaca kao “*oppida civium Romanorum*”, na jasnoj geografskoj liniji: “*Rhisinium, Acruium, Butuanum ...*”. Ali dok su dva spomenuta susjeda imala svoje sigurne drevne korjene i s njima povezane krupne ličnosti, bilo ilirske (“*Rhisinium*”, “*Rizon*”, “*Risan*”), bilo grčke (“*Butua*”), za Kotor se za dugo tako nešto nije moglo navoditi.

Doduše, za Kotor se, sve do savremenih istraživanja, nije dovođila u sumnju veza i kontinuitet između lokacije i naziva grada starog vijeka "*Agruvium, Acruvium*" (Strabon, Ptolomej, Livije) i mnogo kasnijeg naziva srednjeg vijeka ravenkog geografa (oko 680. godine) "*Decadaron*", smatrajući da je Grad sa novim imenom nastao na ruševinama staroga grada. Ali se tu nije našao neki, za humaniste nepohodan, slavni predak - utemeljitelj Grada. Onda je, izgleda početkom XVI vijeka, iz grčkih tekstova, prvobitno čitanje "*Acruvium*" pročitano i "*Ascrvium, Ascrivium*". Na osnovu toga je došlo do povezivanja Kotora sa Ascrom, slavnim gradom Beotije, blizu Atine, rodnim mjestom velikog grčkog pjesnika Hesioda (oko 770. godine prije Krista), čija se veličina cijnila čak odmah iza Homera. Kotorani su se, u humanističkom maniru, otada mogli smatrati nasljednicima Hesioda, jer su im Grad, po legendi, navodno, osnovali askrejski doseljenici, koji su, poslije smrti svog velikog pjesnika, napuštali domove i lutajući, izabrali za sebe u brdima novo naselje. Za "*dokaz*" da je to bio baš grad Kotor, bilo je dovoljno spomenuto izmijenjeno čitanje njegovog imena.

Smatralo se da je otac ovog humanističkog povezivanja sa nekim neizostavnim slavnim pretkom, bio Ivan Bolica, u svom čuvenom latinskom špjevu "*Descriptio Ascriviensis urbis*", objavljenom 1595. godine. To nije tačno jer je najraniji nama poznat pomen naveden u *Illyricum sacrum* iz 1514. godine. Ne treba misliti da su takve humanističke konstrukcije bile neka namjerna prevara. Stručnjaci za grčku paleografiju smatraju da se u grčkom pisanju imena "*Acruvium*" mogao naslutiti i neki, makar sasvim nesigurni trag grčkog slova sigme, što je, u atmosferi humanističkih zanosa, odmah prihvaćeno, a do ostale spomenute poetske nadgradnje, lako je došlo.

Ta čisto humanistička etimologija (*Agruvium, Acruvium, Ascrivium*), danas je još sigurnije odbačena, kada je utvrđeno da ime "*Agruvium*" pripada ilirsko - indoevropskom korjenu agr - polje. Pa zato stari Agruvium, umjesto da bude vezan za položaj sadašnjeg Kotora na kamenom brijegu, pripada lokaciji Grbaljskog polja, vjerovatno negdje kod Trašta - Bigova, gdje se nalaze neki tragovi, još dovoljno neproučenog, većeg starog naselja. Naziv toga naselja dao je i ime Grblju.

LITERATURA:

- A. Mayer, *Staroilirske studije*, Nastavni vjesnik, 1-4, Zagreb, 1931, str. 45; A. Mayer, *Studije iz toponomastike rimske provincije Dalmacije*, Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku, L, 1932, str. 85-93; A. Mayer, *Kotorski spomenici*, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, 1, Zagreb, 1951, str. 95-109; M. Garašanin, *Acruvium - Bigova*, Istorija Crne Gore, I, Titograd, 1967, str. 216-220; Farlati, *Illyricum sacrum VI*, Episcopi Ascrivienses sive Catharenses, pag. 478.

CRKVA I NJENE USTANOVE

U Kotoru su kao i u drugim gradovima širom katoličkog svijeta u kasnom srednjem vijeku crkvene i svjetovne vlasti bile odvojene, svaka je djelovala autonomno u svom domenu sa posebnim zadacima, nadležnostima i pravima. O toj odvojenosti izričito svjedoče neke glave Statuta. Biskup nije mogao suditi svjetovnjacima (glava 421, strana originala broj 241), kleriku, opet, svjetovna vlast nije sudila ni u krivičnim stvarima kao što je krađa, nego ga je predavala biskupu da sudi po kanonima. Svećenik nije mogao biti notar Komune (glava 295, strana originala broj 163) a gradski notar nije smio pisati isprave klericima niti se miješati u njihove sporove (glava 420, strana originala broj 240; glava 421, strana originala broj 241). Vjerovatno je ta odluka bila izazvana nekom prolaznom krizom, ali ostala je u Statutu.

Idealnu ravnotežu između crkvenih i svjetovnih vlasti u Gradu nije bilo lako održavati, pogotovo što su svjetovne vlasti imale dužnost da štite i pomažu crkvu i njene ustanove, ponajviše sa materijalne strane. Jedna prolazna ali veoma zaoštrena kriza u odnosima crkvenih i svjetovnih vlasti uticala je na Statut Grada iako nije ostavila traga u njemu. Statut je, naime, do 1330. godine sadržao odredbu po kojoj onaj ko je rođen u Gradu ne može postati kotorski biskup. Tako se prepričavao sadržaj toga *“nepravdnog statuta”* čiji tačan sadržaj nije poznat. Desilo se, ipak, da je u jesen 1328. godine Sergije Bolica iz poznate porodice u Rimu imenovan za biskupa od strane pape Jovana XXII koji je sebi rezervisao pravo postavljanja. Kotorani ovog biskupa nisu pustili u Grad, brata i sinovce zatvorili, imovinu zaplijenili na ime veoma velike kazne kralju, doštojanstvenicima i Komuni. Stav Grada je podržao nadbiskup Barija, pod čijom jurisdikcijom je bila kotorska dijeceza. On je imenovao drugog biskupa koji je u Gradu vršio funkciju. Papa je veoma oštro reagovao, izuzeo dijecezu Bariju, odredio dubrovačkog nadbiskupa i hvarskog biskupa da uvedu red. Zahtijevao je 1330. godine da iz knjiga ili kapitulara izbrišu *“nepravdni statut”* prijeteći interdiktom. Papa je Kotorane ekskomunicirao i 1331. godine su obje strane pokazale popuštljivost. Papa je Bolicu postavio za biskupa u Puli a u Kotoru imenovao stranca koga su Kotorani primili. Interdikt je skinut, za što se zalagao i Sergije Bolica, a statut je ukinut pa ga nema u kasnijim rukopisima ni u štampanom izdanju.

Imovinom crkvene ustanove upravljale su starješine u duhu kanonskih načela podrazumijevajući pomoć svjetovnjaka prokuratora, koje je u Kotoru Vijeće imenovalo za katedralu svetog Tripuna i za svaki od samostana popisanih u glavi o

izboru prokuratora (glava 18, strana originala broj 11-12). U Statutu je ponovljeno kanonsko načelo po kome je crkvena imovina neotuđiva, nije se smjela prodavati (glava 260, strana originala broj 145-146). Zabranjeno je bilo i davanje u zalog, što je put ka otuđenju (glava 439, strana originala broj 268-270). Specifičan slučaj su predstavljale patronatske crkve, koje bi podigla porodica svojim sredstvima i na svojoj zemlji i držala kao nasljednu svojinu. Za obavljanje svećeničkih funkcija osnivač bi uzimao u službu svećenika koji bi od biskupa dobio posvećenje i ovlašćenje. Takvom svećeniku (rektor ili opat) sljedovala bi plata po ugovoru, a prihode crkve od miloštine, zavještanja, davanja zemlje u zakup, dobijenih plodova, dijelili bi nosioci patronatskog prava na crkve. Razgranjavanjem porodice pravo bi se dijelilo i odluke donosile skupno svi vlasnici dijelova (glava 168, strana originala broj 100-101). Statut je ograničio pravo izbora utoliko što je zabranio da se stranci biraju za opate ili rektore (glava 124, strana originala broj 78-79). Pri tome su spomenuti Albanci jer su klerici iz albanskih gradova, tada katoličkih, odlazili u druga mjesta po ovakve službe. I u periodu mletačke vlasti nastojalo se na uvođenju reda u upravljanje patronatskim crkvama utoliko što je određeno da su vlasni da biraju oni nosioci prava koji su u Kotoru (glava 6, strana originala broj 349-350).

Po odlukama Statuta se vidi da je vlast u Kotoru bdjela nad imovinom crkava. U nekim obrazloženjima propisa koji se donosi iskazuje se kritika načina upravljanja crkvama (glava 438, strana originala broj 267-268; glava 3, strana originala broj 368-369 iz 1431. godine).

LITERATURA:

L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500. Kotorški distrikt*, Podgorica, 2006.

DRUŠTVENI STATUS STANOVNIKA

Statut reflektuje i u isto vrijeme ozakonjuje podijeljenost društva i nejednak status pojedinih slojeva stanovnika. Dijelovi društva su neravnomjerno zastupljeni u Statutu, najviše se govori o plemstvu, *“svetoj plemenitosti”* (*“sacra nobilitas”*), kako je rečeno u jednoj glavi Statuta (2, strana originala broj 2-3). U svim propisima o organima vlasti, službama, izborima, Statut ima u vidu *“plemiće”*, *“plemenite muševce”* i *“vlastelu”*, u onovremenoj terminologiji. Pripadnost plemstvu bila je nerazdvojno povezana sa članstvom u Velikom vijeću i prenosila se nasljedem. Ugledne i bogate porodice izdvojile su se i isticalle u životu Grada

znatno prije najranijih odluka Statuta iz 1301. godine, a njihov krug se formalno zatvorio statutarnom odredbom iz aprila 1361. po kojoj su u Velikom vijeću muževi stariji od 18 godina *“čiji su očevi, djedovi i preci po muškoj liniji od starine bili u našem Vijeću”* (glava 35, strana originala broj 20). Vremenom je zatvaranje išlo dalje, pa je 1412. godine propisano da se kotorski plemić ne smije oženiti ženom koja ne pripada plemstvu grada u kome je rođena (glava 394, strana originala broj 224). Onima koji bi taj zakon prekršili nasljednici su bili lišeni članstva u Vijeću, plemićke titule, prava na položaj, službu, beneficije koje plemići imaju u Gradu. U Statutu ne dolaze otvoreno do izražaja borbe između plemstva i puka iz kritičnih osamdesetih godina XIV vijeka. Možda se jedan trag može prepoznati u odluci iz 1388. godine (glava 4, strana originala broj 281), koja je predviđala da neko može *“zatražiti milošt”* da postane plemić i član Vijeća. Bilo je potrebno ispuniti veoma težak uslov, neophodno je bilo da dvije trećine članova Malog vijeća podrži molbu, da bi se mogla proslijediti Velikom vijeću, gde je takođe bilo potrebno dobiti dvije trećine glasova.

U velikom broju članova terminologija Statuta naporedo navodi *“građane”* i *“stanovnike”* distrikta. O građanima govore indirektno brojna poglavlja o zanatima, trgovini itd. Da bi došljak poštao građanin morao se upisati kod notara, obavezati se na terete koji su se sastojali iz plaćanja danka i čuvanja straže (glava 225, strana originala broj 132-133).

Podrobniji su propisi o *“robovima”* koji su ili donijeti približno u isto vrijeme ili su ih redaktori grupisali. Vjerovatno pripadaju starijem periodu kad se računalo sa jačim uticajem vladara na život u Gradu. Zabranjeno je bilo slati roba vladaru da ga oslobodi, a ako bi se to desilo, niko nije smio primiti takvog oslobođenika (glava 223, strana originala broj 131-132). Robovi kotorskih plemića ili građana malo su se razlikovali od rimskih robova, pripadali su potpuno gošpodaru ili gošpodarici koji su ih mogli prodati (glava 220, strana originala broj 130), osloboditi, a oslobođenici su se mogli predati na služenje bez nadoknade. Ako bi rob pobjegao i našli ga, mogli su gošpodari *“s njim činiti što hoće”* (glava 221, strana originala broj 130-131). Ako bi gošpodar izгнаo roba iz kuće njegova vlast nije prestajala, onaj koji bi roba primio bio je odgovoran i morao bi nadoknaditi štetu gošpodaru i *“za ličnost da plati 12 perpera”* (glava 222, strana originala broj 131). Statut je posebno regulisao položaj potomštva. Prirodni otac djeteta koje bi rodila robinja mogao ga je prve godine otkupiti za 10 perpera, inače je pripadalo gošpodaru ili gošpodarici (glava 217, strana originala broj 129). Iz mješovitih veza

roba sa slobodnom ženom, slobodnog čovjeka sa robinjom, bila je potrebna saglasnost gošpodara i sklapanje braka da bi potomstvo bilo slobodno (glava 218, strana originala broj 129; glava 219, strana originala broj 130).

Najbrojnija kategorija među stanovnicima distrikta bili su “*posadnici*” (taj oblik se upotrebljava u latinskom tekstu). Iako Statut u jednom poglavlju propisuje da “*ljudi kmetovi i posadnici budući slobodni, želimo da budu naši građani kao i drugi*” (glava 229, strana originala broj 134-135), oni su ipak imali gošpodare (glava 224, strana originala broj 132), kojima su dodijeljavani zajedno sa zemljom. Samo uz priistanak gošpodara posadnik je mogao preći drugome (glava 227, strana originala broj 134), niko nije smio primiti tuđeg posadnika (glava 227, strana originala broj 134). Priistanak je bio potreban i za preseljenje u Grad (glava 225, strana originala broj 132-133), pri čemu se očekivalo da posadnik prihvati terete građanina, u protivnom ga ni raniji gošpodar nije mogao primiti. Onoga koji je proveo kao građanin godinu dana niko nije mogao izvesti iz Grada niti smjestiti na selo (glava 228, strana originala broj 134; glava 234, strana originala broj 136-137).

Poglavlje o stražama i odgovornosti za krađu ubraja među obavezne da plate štetu koju je pretrpjela teritorija i one koji su “*godišnici*” ili “*polovnici*” (glava 111, strana originala broj 71-73). U Statutu se ne nalaze objašnjenja, ali u jednom dokumentu se kaže da su polovnici oni koji obrađuju vinograd na polovinu, a godišnici oni koji za svoje gošpodare borave u vinogradima. Ipak, zabranjeno je bilo da njih predaju kao krivce osim ako nisu notorni lopovi. Kolektivna odgovornost se na njih protezala samo djelimično jer nisu bili trajno vezani za zemlju koja se čuvala. U Statutu se samo jednom pominje termin “*vlaštak*” (glava 125, strana originala broj 79), termin koji je igrao važnu ulogu u razvoju društvenih odnosa. U Statutu su “*vlaštaci*” izjednačeni sa onima “*ropskog roda*” i sa kopiladi kod odmjeravanja kazne onima koji bi digli ruku na gošpodara. Uvredljivi termin stanovnici Grblja nisu prihvatili za sebe i mletačka vlast je tražila da se ne primjenjuje.

Neka vrsta društvene hijerarhije, kako su je vidjeli kotorski zakonodavci, može se naći u glavi 100 (strana originala broj 60-62) koja propisuje kazne za silovanje. Kazne su stepenovane prema društvenom položaju žrtve: sluškinja koja ima gošpodara; sluškinja “*od slobodnih*”; “*srednjeg stanja*”; “*od plemenitih*”. U vrijeme mletačke vrhovne vlasti u propisu o obaveznom opremanju građana oružjem (glava 1, strana originala broj 358-359) i 1442. godine primijenjeni su drukčiji kriteriji. Svi obveznici, vlastela i pučani, podijeljeni su u “*tri izbora, naime, veli-*

kih, srednjih i malih u imovini”, i u skladu sa grupom u koju su izabrani bilo je propisano naoružanje.

LITERATURA:

I. Stjepčević, *Prevlaka*, Zagreb, 1930; I. Stjepčević, *Lastva*, Kotor, 1934; I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, Split, 1941. (sve tri studije u: I. Stjepčević, *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*, Perast, 2003, str. 110-178, 181-318, 321-347; *Istorija Crne Gore, II, 2*, Titograd, 1970, str. 172-186, 255-276 (I. Božić); M. Milošević, *Stavovi grbaljskih pobunjenika XV stoljeća - od revolta kotorskim zemljoposjednika do predaje Turcima*, Glasnik Društva za nauku i umjetnost Crne Gore, 2, Titograd, 1975, str. 25-47. (= M. Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i meceni*, Beograd - Podgorica, 2003, str. 262-290); S. Ćirković, *Vlaštaci. Stranica iz socijalne istorije*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 39, 1988, str. 34-41.

DUGOVANJA I POTRAŽIVANJA - OBLIGACIONI ODNOSI

U privrednom životu Kotora je u svim periodima zaduživanje i kreditiranje igralo važnu ulogu, što se moralo reflektovati u Statutu. Odredbe koje se tiču obligacionih odnosa nisu toliko brojne koliko su složene i međusobno povezane. Mogu se prepoznati hronološki slojevi iz kojih potiču, jedan iz prvih decenija XIV vijeka i drugi s početka XV iz vremena kotorske samoostalnosti. Iz drugih izvora se zna da su pred sredinu XIV vijeka poslovni ljudi i građani Kotora bili u značajnoj mjeri zaduženi kod jedne grupe od desetak Venecijanaca i drugih italijanskih trgovaca, koji su duže vrijeme boravili u Gradu i uz sebe privezali znatan broj domaćih trgovaca koji su radili u Srbiji. Zaduzenost je postala toliko problem da joj je bio posvećen cio ugovor “*pačta Cathari*” između Venecije s jedne i kralja Dušana i Kotora s druge strane 1335. godine (ponovljen 1345. i 1348. godine). Cilj je bio da se mletačkim kreditorima osigura i olakša naplata dugova. Brat je morao odgovarati za brata, član trgovačkog društva za sve ostale članove ukoliko se nije dištancirao; udovica nije mogla zaštititi imovinu sinova, morala je javno registrovati popis dobara svoga muža da bi se znalo šta se može uzeti za kreditora. Sudijama je nametnuto da dva dana u nedjelji rješavaju predmete Venecijanaca i da spor riješe najdalje 15 dana poslije pokretanja. Opština je bila obavezna da drži u zatvoru mletačkog dužnika ili brata ili ortaka sve dok ne izmiri dug. Imanje dužnika se imalo prodati na licitaciji u roku od mjesec dana po došpijeću duga. Dužnika koji radi u Srbiji sudije su morale pozvati da dođe i u roku od dva mjeseca odgovara sudu.

Dužnički problemi toga perioda ne reflektuju se na statutarne odluke iako su neke bile suprotne poštojećim propisima i pravnim običajima. I Statut je pro-

pisivao da ortaci pojedinci moraju vraćati dug cijelog trgovačkog društva (glava 302, strana originala broj 166; glava 301, strana originala broj 166); onome ko nije imao čime da plati dug prijetio je zatvor, opštinski, možda i privatni (glava 80, strana originala broj 46-50; glava 83, strana originala broj 52). Ali očeva ili majčina imovina nije se mogla uzimati za dugove sinova (glava 305, strana originala broj 167), niti su sudije po Statutu pravile razlike među dužnicima.

Prodaju imanja za dug poznavali su i pravni običaji i praksa. I statutarne odredbe starijeg sloja iz 1316. i 1320. godine najviše se bave zaloga koje su kod zaduživanja u Gradu imale veću ulogu od ličnog jemstva. Kad bi se neko zadužio kod krčmara, dućandžije ili trgovca, u pogledu iznosa duga mjerodavno je ono što kaže krčmar, dućandžija, trgovac (glava 104, strana originala broj 64) a mnogo kasnije, 1414. godine, to je prošireno i na sve zaloge date za dug (glava 32, strana originala broj 302). Tri godine kasnije je propisano da se oružje, postelja i posteljni pribor ne mogu davati ni primati u zalog (glava 35, strana originala broj 306-307). U prvom periodu vlast je bila prvenstveno zaokupljena problemom dobara obećanih kao jemstvo, što znači obećanih da će biti dati u zalog, kakva su prava onih kojima je obećano ako se dobro proda ili da u miraz (glava 263, strana originala broj 147; glava 267, strana originala broj 149; glava 270, strana originala broj 151). U periodu kotorske samostalnosti, početkom XV vijeka izvršena je neka vrsta normiranja postupka u slučaju kad dug nije izmiren na vrijeme (glava 79, strana originala broj 45-46), i postupka zaduživanja uopšte sa svim posljedicama (glava 80, strana originala broj 46-50). Usaglašavano je sa postojećim postupcima na koje se upućuje. Revidiran je i veoma složeni postupak o korišćenju stvari date u zalog (glava 273, strana originala broj 152-153; glava 37, strana originala broj 308-309).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стіолећа*, Београд, 1950.

GRAĐANSKO PRAVO

Građansko pravo sa ključnim društvenim pitanjem svojine normira tri glavna oblika vlasništva: komune, crkve i svakog slobodnog čovjeka.

Prvi podatak o vlasništvu Kotorske komune datira od skoro dva vijeka prije od početnih statutarnih normi 1331. godine. Po drugim izvorima poznato je da je još 1124. godine Komuna darovala kotorskoj katedrali svoj posjed Prevlake. Zatim

mlinovi i solila u Grblju isto su pripadali Komuni. Ali najkрупnija donacija došla je od strane srpskih vladara, a odnosila se na Grbalj, Bijelu, Kruševice i Ledenice (glava 413, strana originala broj 236; glava 415, strana originala broj 237). Ti su posjedi dijeljeni vlasteli i pučanima sa određenim brojem “*karata*” i to uz tipično srednjovjekovnu klauzulu “*na vječna vremena*”. Zato su postojala ograničenja i konkretni modaliteti kod eventualnih otuđivanja (glava 433, strana originala broj 253-254, iz 1339. godine). Svakako Grbalj ima najsloženije oblike svojinskih odnosa (glava 414, strana originala broj 236; glava 419, strana originala broj 239-240).

Crkva je imala velike nepokretne posjede zahvaljujući poštovanju dvije katoličke biskupije (Risan, Kotor) i kasnije pravoslavne episkopije na Prevlaci. Tu su i veoma brojni i bogati, naročito benediktinski samostani, sa velikim okolnim zemljišnim posjedima (glava 281, strana originala broj 157), zatim više samostana u Kotoru i oko njega, kao i sama katedrala svetog Tripuna. U Statutu se mogu pratiti procesi naglog siromašenja crkve i njenih redova, pa zato pokušaja prodaje velikih posjeda, ali i grčevitih napora Kotora da spriječi bivše kmetove, koji su poštajali uspješni pomorci i bili nezadrživi u želji otkupa zemljišnih posjeda crkve.

Najzad svojina privatnih lica prisutna je u Statutu u svim svojim oblicima, kao što su: prodaja (“*venditio*”), kupovina (“*emptio*”), razmjena (“*permutatio*”), poklon (“*donatio*”), zaplijena (“*oppignoratio*”), najam (“*affictatio*”). Statut je zabilježio i oblike zaštite svih tih oblika putem oglašavanja (glava 436, strana originala broj 260-263).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стїолећа*, Београд, 1950.

GRANICE I TERITORIJA

Vlast gradskih organa i važenje Statuta proširali su se na grad Kotor i gradsku teritoriju, koja se u Statutu naziva “*distrikt*”. Nekad se navode “*grad*”, “*distrikt*” i “*župa*” podrazumijevajući pod tim teritoriju Župe Grbalj, koja je u upravnom sistemu Kotora imala svoju individualnost: upravitelje Grblja, sudije Grblja, pravne običaje Grblja (glava 414, strana originala broj 236; glava 417, strana originala broj 238; glava 419, strana originala broj 239-240). O promjeni obima teritorije Statut samo indirektno govori, kao u glavi 416 (strana originala broj 237) o oslobađanju stanovnika Grblja obaveze odnošenja ribe kralju “*kako su se starali da nose*” (tj. prije 1307. godine). Ili u odluci kojom se zabranjuje da

stranac dobije dio u Grblju *“ili u drugim predjelima ili mjestima koja je vladar našoj Komuni prepustio”* (glava 419, strana originala broj 239-240). U nažalost nedatiranoj, 423. glavi Statuta (strana originala broj 241-242) govori se o *“Bijeloj, Ledenicama i Kruševicama, koju je Gošpodar milošću nama ustupio”*, gdje treba da se izvrši podjela ljudi. Ledenice i Sveti Petar su, pored Grblja, 1334. godine u vlasti Komune, koja zabranjuje svaku transakciju sa opštinskim zemljištem na tim teritorijama (glava 415, strana originala broj 237).

Na osnovu jedne nedatovane odluke unijete u Statut zaključuje se da je u nekom trenutku prijetila opasnost da Metohija svetoga Mihajla bude *“izvučena ispod vlasti našeg grada i oduzeta”*. Strogo se zabranjivalo pod prijetnjom ogromne kazne od 1000 perpera da građanin ili stanovnik distrikta u tom slučaju primi Metohiju cijelu ili dio od vladara (glava 403, strana originala broj 228-229). U ljeto 1355. godine u jednoj odluci računa se sa hipotezom da bi se mnogo veća teritorija mogla otuđiti i povratiti: *“Župa Grbalj, Bijela, Ledenice ili nešto od teritorija naše Komune”*. U tom slučaju se propisuje da svi dobiju svoje dijelove.

Dragocjene podatke o teritoriji kotorskog distrikta pruža glava 111 (strana originala broj 71-74) nastala prije 1355. godine, u kojoj su raspoređene dužnosti pojedinih naselja i zavisnih seljaka na pojedinim dijelovima teritorije, prvenstveno duž granica. Na osnovu toponima spomenutih kod određivanja područja za koje su odgovorne grupe seljaka i imena naselja iz kojih su stražari, može se stvoriti predstava o kotorskoj teritoriji bez Grblja.

Kotorskim granicama je posvećena ona neobična glava Statuta (440, strana originala broj 270-274) koja se u cjelini saštoji od interpolirane povelje cara Stefana Dušana. Za razliku od drugih povelja iz kompleksa tzv. kotorskih falsifikata, sačuvanih u ćirilčkim prepisima i prevodima na latinski i italijanski, koje imaju oblik darovnice, ova povelja ima oblik presude. Njome je car Dušan, stvarno ili navodno, riješio spor između grada Kotora i srpskog patrijarha kao gošpodara Budve. Prema tekstu povelje Kotorani su se požalili kad je car bio u Budvi da je gošpodar Marko, inače nepoznata ličnost, svakako patrijarhov čelnik u Budvi, zahvatao kotorske teritorije (*“zauzima naše granice”*). U Prizrenu su pred carem žalbe ponovljene, a patrijarh je u odgovoru predložio da podobni i vjerodostojni ljudi obiđu granicu. Car je poslao dvojicu pripadnika vlastele primjenjujući postupak uobičajen kod rješavanja sporova o granicama. Obišavši teren oni su izvještali cara i parnične strane o svom nalazu u vidu opisa granica. O crtane su dvije granične linije: stare granice Kotora i ono što car kaže da je darovao Gradu. Obje strane su se saglasile i povelja je izdata.

Ali, u aktu koji u svojim pojedinim dijelovima reprodukuje formule iz isprava Dušanovog doba, nalaze se, pored imena carevih savremenika, i ličnosti šporne ili nemoguće u doba kad povelja treba da je izdata. Na prvom mjestu tu je patrijarh Danilo, koji pripada kraju XIV vijeka. Krajnje je neobično da je među zašupnicima Kotora naveden Marko Bagaš, iz porodice nepoznate u Kotoru, ali poznate u Srbiji. U špisku carevih velikaša, neuobičajenom u vrijeme carstva, nalaze se ličnosti koje su se istakle tek poslije 1355. godine.

Povelja je sklopljena u kotorskoj sredini dugo poslije careve smrti za potrebe odbrane granica koje je Kotor imao. Već od grbaljskih buna, sredinom XV vijeka, Kotor je morao da se bori da očuva svoju teritoriju. Uslijedili su šporovi sa Ivanom Crnojevićem, pa i šporovi između Mletačke Republike i Osmanskog carstva na samom kraju XV vijeka.

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Коћора од групе њоловине XII до њочейка XV столећа*, Београд, 1950, стр. 14-30; *Историја Црне Горе, II, 2*, Титоград, 1970, стр. 173-186; 223-228; 290-293 (И. Божић).

KARAVANI

Kotor je vezu sa drugim gradovima i oblastima održavao dvojako, morem sa mjestima na obali i bližem zaleđu, i kopnenim putevima sa trgovima i predjelima u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva. Dok su za plovidbu morem bile na raspolaganju razne vrste brodova, za putovanje i transport robe u unutrašnjost moralo se zadovoljiti tovarnim životinjama s kojima su se jedino mogle savladati vrlatne planine. Teški uslovi za kretanje prisiljavali su putnike i trgovce da se udružuju kako bi se mogli braniti i uzajamno pomagati pri savlađivanju prepreka i teškoća. Iz te potrebe nastao je "karavan" kao oblik organizacije transporta u oba smjera. Karavan je bio sačinjen od vlasnika tovarnih životinja, ponosnika, često Vlaha - štočara iz zaleđa, i od trgovaca koji bi jašući pratili toware svoje robe. Karavani su se kretali uhodanim putevima na kojima su bila isto tako uobičajena mjesta za noćenje pod šatorima koje su učesnici karavana nosili sobom.

Kopneni transport se u Kotoru kao i u drugim gradovima obavljao na bazi privatnog ugovora između "ponosnika" i trgovaca, kojim se utvrđivala cijena prenosa robe i uzajamne obaveze i odgovornosti. Gradska vlast je intervenisala utoliko što je imenovala "kapetana karavana" i propisivala disciplinu i odgovornost za karavan kao cjelinu. Kao zvanje kapetana tako su i drugi neki termini i pravila preuzeti iz pomorstva. Cijena prenosa tovara nazivala se "naul" što potiče od

plovidbe, a na karavane su sa brodova prenijeta i načela solidarne naknade štete koja zadesi pojedinca (*“avarea”*).

Karavan nije smio napustiti Kotor bez kapetana, koga su imenovale sudije (glava 362, strana originala broj 199-200). Njemu su se morali pokoravati učesnici putovanja, po njegovoj tužbi sudije su kažnjavale neposlušne. Kapetan je polagao zakletvu čiji je formular unijet u Statut (glava 34, strana originala broj 20). Učesnici karavana su i danju i noću stražarili i snosili odgovornost za krađu (glava 369, strana originala broj 202), vlasnik je snosio odgovornost za životinju koja bi uginula (glava 367, strana originala broj 201-202), ali kapetan i svi učesnici bili su dužni da obezbijede dalji prenos tovara ako bi neka životinja uginula ili bila onesposobljena (glava 363, strana originala broj 200). Pri prelazu rijeke kockom se određivalo ko će prvi preći, a oni koji pređu bili su obavezni da sačekaju da se cio karavan prebaci (glava 364, strana originala broj 200). Šteta nanijeta uslijed napada ili pljačke raspoređivala se među učesnike karavana (glava 368, strana originala broj 202), a isto tako svi su učestvovali u troškovima podmićivanja ili darovanja tokom puta (glava 366, strana originala broj 201). Pomen rudarskog trga Brskova kao glavnog cilja karavana (glava 362, strana originala broj 199-200) svjedoči o starosti te odredbe jer od početka XIV vijeka i druga mjesta kao Rudnik, Novo Brdo, Trepča, u većoj mjeri privlače trgovce pa i Kotorane.

LITERATURA:

M. Dinić, *Dubrovačka srednjeevokovna karavanska trgovina*, Jugoslovenski istoriski časopis, 3, 1937, str. 119-146 (= M. Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1978, str. 305-330; M. Dinić, *Iz srpske istorije srednjega veka*, Beograd, 2003, str. 688-710).

KNEZ

Na čelu uprave Kotora nalazio se knez. Tim starim slovenskim terminom prenosi se više latinskih naziva: *“comes”*, *“rector”* odnosno *“comes et capitaneus”*, koji se upotrebljavaju u Statutu u raznim epohama. Mnogo prije najstarijih statutarnih odluka, još od kraja XII vijeka, kneza u Kotoru postavljao je srpski vladar kako se kaže u Statutu (glava 23, strana originala broj 14), on je dolazio *“po nalogu preuzvišenog kralja”*. Propisi iz prvog dijela Statuta o zakletvi pred skupštinom naroda sa obrascem zakletve (glava 26, strana originala broj 15), kojom se knez obavezivao da će poštovati pravne običaje, upravljati Gradom u njegovom interesu a na čast kralja, odnosili su se na ovog kneza čiji se uticaj inače u Gradu malo osjećao u XIV vijeku. Građanima je bilo zabranjeno da traže službu pomoćnika kneza, koju je takođe dodjeljivao vladar (glava 24, strana

originala broj 14-15). Zabranjeno je bilo uzimati kneza za kuma (glava 25, strana originala broj 15).

Negdje prije 1371. godine Kotor se osamostalio u odnosu na državu cara Uroša (1355-1371) i počeo sam da bira sebi kneževе čija je služba bila ograničena na godinu dana. Tada je donijeta opširna statutarna odluka o knezu, njegovim dužnostima i nadležnostima (glava 40, strana originala broj 24-26). Knez je bio obavezan da tokom službe stanuje u Kotoru, da drži pomoćnika i 6 štitonoša, od kojih je jednoga sam izdržavao. Dobijao je platu od 1000 perpera za godinu i kao regalije: ribu i drvo od onoga što se donese u Grad, a pripadao mu je i dio taksa i osuda. Zajedno sa sudijama dijelio je pravdu u građanskim i civilnim stvarima, bio je vlaštan da propiše kaznu do 50, a u krivičnim stvarima do 200 perpera. Nasuprot odredbama s početka Statuta, gde je građanima bilo zabranjeno da se okume sa knezom, sada je knezu i porodici bilo zabranjeno da prime darove, da se okume sa građanima, nije smio da objeđuje s građanima osim na svadbama.

Ovi propisi imaju u vidu štrance, koje je Komuna uzimala da vrše službu kneza. U jednoj statutarnoj odluci iz 1417. godine kao knez, koji predsjedava vijećima, naveden je Đorđo Ćedulini iz Zadra (glava 435, strana originala broj 255-260). Vremenom su ipak i Kotorani prešli na biranje knezova iz redova svoje vlastele. Može se to zaključiti iz odredbe (glava 430, strana originala broj 248-250) o odgovornosti kneza u vezi sa radom Komisije za iskorjenjivanje zabranjenih vinograda. Tu se i knezu prijete kaznom lišavanja članstva u vijećima, službi i beneficija u roku od 5 godina. Neko vrijeme je u Kotoru, kao u Dubrovniku, kneževska vlast trajala samo mjesec dana, ali u Statutu nema odluke o toj promjeni. Još prije perioda kotorske samostalnosti u latinskim i italijanskim tekstovima upotrebljava se titula "rektora". Primjera ima počev od 1359. godine (glava 427, strana originala broj 244-246), a u glavi 39 (strana originala broj 22-24) iz 1372. izjednačuju se "knez ili rektor".

U Statut su uključeni dokumenti o prihvatanju vrhovne vlasti Venecije i u njima nema pomena o postavljanju kneza, podrazumijevalo se da će biti poslan iz Venecije. Iz tih dokumenata se može zaključiti da je posljednji domaći knez bio Pavle Buća, a prvi "po naredenju Presvijetle Duždeve Vlasti" poštovani knez i kapetan Kotora Antonio Bokoli. Na snazi su ostale ranije odredbe o knezovima, koji su bili obavezni da poštuju Statut Kotora i da sarađuju sa vijećima. Štampanom izdanju Statuta priključen je spisak knezova poslatih iz Venecije.

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Кофора од групе њоловине XII до њочейка XV шиолећа*, Београд, 1950, стр. 95-97.

KOMUNALNI RED

U svojoj brizi za ono što je zajedničko gradska uprava je bdjela nad komunalnom svojinom i prihodima neophodnim za normalno funkcionisanje Grada, a pored toga je uticala na uslove života ograničavajući privatni lični interes u korist javnog. U periodu kad su nastajale i bile na snazi odredbe Statuta gradilo se od tvrdog materijala, drvene građevine smatrane su za privremene, pa je propisano kako se drvene pregrade zamjenjuju zidom (glava 245, strana originala broj 139; glava 246, strana originala broj 139-140). Otuda se u Statutu nalaze propisi kojih su se morali pridržavati oni koji bi zidali kuću. Polazili su od temelja kao međe građevinskog zemljišta (glava 239, strana originala broj 138), a za temelje koji su se nalazili izvan gradskih zidina, pored mora ili rijeke, bilo je vlasnicima zabranjeno da na njima grade (glava 241, strana originala broj 138). Bilo je to diktirano brigom za bezbjednost, jer se zabranjivalo praviti otvore prema moru i rijeci (glava 242, strana originala broj 138). Kod otvaranja vrata konobe propisivalo se da ne smiju biti na manjem razmaku od jednog lakta od vrata susjeda (glava 240, strana originala broj 138); razmak od najmanje jednog lakta morao je biti kod našpramnih prozora i balkona dvaju susjeda (glava 238, strana originala broj 137). Oslanjanje na susjedov zid uslovljeno je bilo plaćanjem naknade za polovinu vrijednosti zida (glava 236, strana originala broj 137), a na opštinski zid kupovinom od Komune (glava 237, strana originala broj 137). Balkon nije smio biti nad javnom ulicom (glava 232, strana originala broj 136), a terasa i krov nisu smjeli biti viši od krova susjeda (glava 233, strana originala broj 136; glava 235, strana originala broj 137). Vlasnik ruševnog zida ili arhivolta bio je dužan da ga popravi ili bi sud naredio rušenje (glava 243, strana originala broj 138-139).

Gradske ulice su morale biti sežanj široke i ulica se nije smjela sužavati (glava 230, strana originala broj 135), bez dozvole Komune nije se smjela arhivoltom pokriti ulica (glava 231, strana originala broj 136). Putevima izvan Grada određena je dimenzija od šest lakata (glava 248, strana originala broj 140), a toliko se moralo oštaviti između vinograda i obradivog zemljišta. Vlasnici parcela koje naliježu na put bili su dužni da ga održavaju (glava 247, strana originala broj 140). Morao je oštati slobodan pristup vinogradu (glava 249, strana originala broj 141), a propisano je i kako se podižu suhomedine i druge vrste ograda (glava 251, strana originala broj 141-142).

Propisi o održavanju čistoće imaju u vidu konkretne uslove u Gradu. U toplijem dijelu godine, od Duhova do Bogorodičinog praznika 15. avgusta, morala se

očistiti ulica ispred kuće i nečistoća odnijeti do mora (glava 405, strana originala broj 229-230), zabranjeno je bilo bacati prljavštinu ili prolivati vodu na ulicu (glava 406, strana originala broj 230). Posebno se to zabranjivalo voskarima (glava 407, strana originala broj 230), bačvarima (glava 408, strana originala broj 230) i obučarima (glava 409, strana originala broj 230-231) kod kojih je nečista voda nastajala u procesu rada. Bunar su morali čistiti carinici tri puta u godini u određene praznike (glava 411, strana originala broj 232), dok su čistoću ulica i trgova nadzirali provizori Komune (glava 1, strana originala broj 405-407).

U cilju očuvanja bezbjednosti zabranjeno je bilo da se noću, poslije trećeg zvona, kreće bez svjetla, niti se smjelo nositi oružje. Svako tako zatečen bio je sumnjiv osim opravdanih slučajeva (glava 94, strana originala broj 58). Ni krčme nisu smjele biti otvorene noću (glava 95, strana originala broj 58-59). Jemštvo bezbjednosti bila je straža u kojoj je morao učestvovati svaki građanin. Nema propisa o tome kako se dužnost raspoređivala, ali ima stroga zabrana da se sa straže, koristeći noć, ide u krađu. Izvan Grada su bile straže koje su držali seljaci koji su i kolektivno odgovarali za krađe i štete na dijelu teritorije koji im je povjeren (glava 111, strana originala broj 71-73).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стїолећа*, Београд, 1950.

KOTORSKA SAMOVLADA (TEMPORE CATHARINORUM)

Za vremenski period koji pokriva zakonodavnu djelatnost gradskih vijeća u štampanom kotorskom Statutu (1301-1614), smijenile su se, stvarno ili nominalno, pet vladavina. Prva je Raška, prisutna u stvari još od 1186. godine, i u Statutu često spominjana, ali samo tokom posljednjih 70 godina nemanjićke vladavine (1301-1371). Slijede, 13 godina, ugarsko - hrvatske vladavine (1371-1384), koja legislativno u Statutu skoro nije ni vidna, iako su se tada u Gradu dešavale tako krupne stvari kao što su zbacivanja plemićke vlasti od strane pučana. Ali, možda je baš to i razlog nedostatka dokumentacije o radu komunalnih vlasti, koje su u stvari bile blokirane. Zatim slijede sedam godina Tvrtkove Bosne, sa više nominalnim nego stvarnim prisustvom (1384-1390), pa tri decenije prave samoostalnosti Kotora kao grada države (1391-1420). Na kraju je legislativa kotorskih vijeća tokom prvih 183 godina mletačke vladavine, koja će, poslije izdavanja Statuta 1616. godine vladati još isto toliko godina - do 1797.

Sve ovo je neophodno imati u vidu da bi mogli shvatiti prave ciljeve Kotorana da se izda ono što je sačuvano i odabrano od dokumentacije djelovanja Komune, sa posebno euforičnim isticanjem perioda samovlade (*Tempore Catharinorum*), koja je u stvari, strogo pravno gledano, trajala svega tri decenije. U tom smislu vrijedi navesti misli iz uvodne posvete Statuta mletačkom predstavniku: “*Statut i zakoni grada Kotora sa kojima je, u punoj mjeri sjajnim, ova Komuna kao Republika, dugo upravljala sama sobom i podaničkim narodom, i zadržala ih, kada se dobrovoljno potčinila da nad njom upravlja Prevedra Mletačka Vlast.*” Očito je, i to ne bez razloga, postojala svijest kod Kotorana da samovlada stvarno postoji kadagod komunalne institucije, posebno zakonodavna vijeća, slobodno djeluju i donose svoje odluke, koje se u Gradu i na teritoriji Komune stvarno poštuju. Tako da, u stvari, Kotorani čitav ovaj štampani Statut, sa neometanim donošenjem zakonodavnih odluka domaćih vijeća tokom preko tri vijeka (1301-1614), u cjelini smatraju dobrom vlastite samovlade. Naravno da to istorijski - pravno nije tačno, naročito u doba vladavine Nemanjića, ali je veoma indikativno u koliko je mjeri lokalna kotorska legislativa baš i u to doba bila aktivna i brižljiva u pogledu zaštite interesa Komune čak i kada se radilo o osjetljivim stvarima vezanim sa najvišim organima srpske države i “*Gošpodinom Kraljom*”. Takvu su kontinuiranu dokumentaciju u štampanom Statutu 1616. godine, Kotorani smatrali od neocjenjivog značaja za ugled Grada pred Venecijom koja će, kako su oni očekivali, prema takvom uzoru, i sama dalje morati da poštuje lokalnu slobodnu legislativu Grada koji se dobrovoljno predao. Ali i pored verbalnog prihvatanja autonomije Kotora od strane Serenissime, i gradska upravno - sudska vlast i tzv. “*slobodna legislativa*” se vremenom, velikim dijelom, sasvim drugačije morala ponašati.

U vezi sa ovim pitanjem, od interesa je sasvim kratko osmotriti koje su se to zakonodavne teme u vijećima Kotora konkretno isticale baš u to doba samostalnosti Grada u užem smislu tog istorijskog pojma (1391-1420). Pada u oči da se, u prvom redu, radilo o najkrupnijim ekonomskim temama. To su najprije vinogradarstvo i kontrolisana proizvodnja vina, uz pažljivo isključivanje nedozvoljene konkurencije. Zemljoradnici su imali pravo na jedan kvadrantol vlastitih vinograda, što je površina od što čokota loze. Pa se 1409. godine predviđaju drakonske kazne uništenja nedozvoljenih vinograda, pa čak i paljenje kuća njihovih vlasnika (glava 22, strana originala broj 296). To se 1418. godine ublažava tako da se predviđa mogućnost otkupa nedozvoljenih vinograda u Grblju i Metohiji

“kao i ranije” (glava 39, strana originala broj 310-311). U vezi sa tim su usko povezani stari benediktinski samoštani, koji su sačuvali stare crkvene latifundije, koje su isto donosile prihode Kotoru. To se naročito odnosilo na otok svetog Đorđa pred Peraštom, sa velikim okolnim vinogradima. Ali u XV vijeku teče proces opadanja reda i osamoštavljanja kmetova koji su ih obrađivali. Pa zato, da bi se onemogućile bilo kakve pravne legalizacije otuđivanja, darivanja, zakupa samoštanskih nekretnina, 1405. godine Veliko vijeće zabranjuje bilo kakvu sličnu transakciju sa tadašnjim opatom Sv. Đorđa, Antunom. (glava 14, strana originala broj 289-290). A što se tiče otoka svetog Gabrijela (Gavrila), tamo nalazimo poticanje vlasnika vinograda da ih održavaju i šire (glava 8, strana originala broj 284-285). U cjelini, odluke o vinu, krčmarima, baždarenju, zabrani štrancima da kupuju na malo, ali i dozvole ako se prelazi iznos od 100 perpera, govori o obilju vina i širokom korišćenju po krčmama Grada i distrikta, “*kupovanje od Vlaha ili Slovena*” i materijalne koristi od toga artikla (glava 7, strana originala broj 283-284; glava 9, strana originala broj 285-286; glava 10, strana originala broj 286-287). Da se kotorsko vino ilegalno izvozilo u Dubrovnik, ima pomena u Dubrovačkom statutu, gdje su predviđene i kazne.

Dalji značajni artikal, za koji je u ovo doba Kotor imao obučene zanatlije, bio je drvo, od koga su se izrađivale bačve, zemljoradničke alatke i slično. Zato je još od 1405. i 1406. godine bilo zabranjeno da se sa tim dragocjenim artiklima trguje ili da se izvoze. Sa time su vezani i kovači, sa potkovicama, bravama i sl. i njima se zabranjuje dizanje cijena (glava 13, strana originala broj 289; glava 16, strana originala broj 291; glava 18, strana originala broj 292-293).

Što se tiče pomorske trgovine i određivanja carina, tu je važio princip reciprociteta, pa se 1407. godine Komuna odlučuje za takvo ukidanje carina Pulinjanu, Bariju i Ankoni (glava 20, strana originala broj 295).

Inače vidna je briga o apsolutnom autoritetu nedodirljive Komune, tako da ni građanin ni stranac nemaju mogućnosti da protestuju protiv Komune, jer im takav dokument jednostavno ne smije pisati ni notar, ni kancelar Grada (glava 5, strana originala broj 282), vijeća su zatvorena, a za eventualno prihvatanje novog pripadnika vlastele traži se i u Malom i u Velikom vijeću cenzus od tročtvrtinske većine (glava 4, strana originala broj 281).

U sudstvu Kotora 1400. godine dolazi do ukidanja Malog suda, pa redovni godišnji sudija i knez stiču pravo da presuđuju do sume od 10 perpera. (glava 11, strana originala broj 288). A važnost listina ili isprava, odlukom Velikog vijeća iz

1410. godine zavisila je isključivo od poštovanja propisa Statuta, i to se odnosilo i na svjetovne i na crkvene vlasti (glava 24, strana originala broj 297-298).

Još vrijedi spomenuti pojavu dopisivanja između građana Kotora, bilo vlastele ili pučana, i “*Slovena ili Albanaca*” iz okoline. Valjda strahujući od mogućnosti nekih dogovora protiv vlasti, Veliko vijeće odlučuje 1410. godine da se prepiska strogo zabranjuje i oštro sankcionira. Inače je pripadnik vlastele gubio sve svoje gradske časti za čitavu deceniju, a pučanin bivao prognan. Svako pismo je moralo da prođe kontrolu Malog vijeća (glava 23, strana originala broj 297).

LITERATURA:

N. Ćorić, *Grad Kotor do godine 1420. s osobitim obzirom na bosansku prevlast (1385-1420)*, Stara Gradiška, bez godine; P. Butorac, *Kotor za samovlade (1385-1420)*, Perast, 1999.

MIRAZ (PRĆIJA)

U latinskom “*dos*” i “*perchivium*”, naziv je za novac, pokretne i nepokretne stvari i robove (doživotna posluga), što muž pisanim dokumentom potvrđuje da je žena unijela u bračnu zajednicu. Statut tom dijelu privatno - pravnih odnosa bračnog prava obraća veliku pažnju sa preko dvadeset glava. Svuda je vidan osnovni princip da se žena u raznim okolnostima što bolje zaštiti, usvajajući u osnovi rimsko Justinijanovo načelo da sve što pripada ženi kod sklapanja braka, oštaje trajno i neotuđivo njeno vlasništvo. Ključni tekst Statuta o mirazu (glava 149, strana originala broj 89-90) datiran je 1316. godine i nalazi se među najstarijim odredbama. Jasno se iznosi i neposredan povod za takvu odluku, jer se, naime, u Kotoru proširila praksa da povjerioci muževa naplaćuju njihove dugove od ženinog miraza. Čak se to dešava i za dugove starije od sklapanja braka i samog štipanja miraza. Kako žene nisu znale da izdvoje i obezbijede svoje vlasništvo (“*trahere suum*”), gubile su novac.

Osnovne prihvaćene garancije za očuvanje ženinog miraza su višestruke. Prvo je obaveza sastavljanja precizne notarske isprave sa popisom cjelokupnog miraza. Pri tom još treba imati u vidu da pršten i neki eventualni dodatni pokloni roditelja i drugih lica, isto spadaju u isključivo vlasništvo žene (glava 151, strana originala broj 91). A činjenica da je, isto 1316. godine, veoma brižljivo opisano luksuzno oblačenje kotorske nevjeste, naravno pripadnice vlastele, sa pet raznih skupocjenih odjevnih dijelova, isto govori da se i na tome htjelo zaštititi potpuno ženino vlasništvo (glava 150, strana originala broj 90-91). A ako takve pobrojane skupe

robe ne bi bilo, *“da se brak ne bi zadržavao”*, predviđa se, umjesto toga, i moguća novčana naknada. Kako je sve to praktično izgledalo i o kojim se novčanim iznosima radilo, može se pratiti u notarskim knjigama XIV vijeka. Kod bogate vlastele novčani iznosi se kreću od 400 do 1400 perpera, zatim tu je zlatni nakit (naročito naušnice, nakit za pletenice, zlatne kapice, dijademe), oprema vlastele, kuće, vinogradi, posebno *“ždrijebi”* u Grblju. Kod bračnih ugovora pučana, zanatlija, zemljoradnika i služavki, sve je mnogo skromnije sa težištem na kuće, zemlju i vinograde potrebne za život.

Muž, inače, može raspolagati ženinim novcem, ali sami povjerioci ne mogu na taj novac stavljati zaloge, niti uzimati naknadu. Čak ni sud, ako je muž osuđen na kakvu naknadu, ne smije uzimati bilo šta iz ženinog miraza. Ali da se praksa zalaganja miraza nije bila iskorijenila, govori ponavljanje toga principa u Statutu još jednom 1423. godine. U svakom slučaju, poslije muževljeve smrti, miraz u cjelini mora biti vraćen udovici. Izgleda da su jamčenja ženinim novcem bila najčešća pojava, pa se posebnom glavom isključuje bilo kakvo jamčenje, osim bagatelnog iznosa od ispod 10 perpera. I ovdje se u Statutu otvoreno ističe da je bilo takvih prevara *“koje su mnogo puta muževi počinili ženama”* (glava 153, strana originala broj 92). Međutim, ako se radi o ženinom zemljištu koje muž obrađuje, on će u slučaju vraćanja miraza, imati pravo da zadrži polovinu. Isto tako je predviđen niz drugih slučajeva kao pravljenje trgovačkog društva braće koja su u posjedu više miraza (glava 158, strana originala broj 94-95), života braće u zajednici (glava 159, strana originala broj 95-96), ili razna rješenja o mirazu poslije prestanka braka. Treba istaći jedno iz 1320. godine koje posebno štiti ženu. Udovica je imala pravo da poslije smrti muža izjavi da želi *“zadržati postelju”*, tj. oštati u njegovoj kući i koristiti se njegovim imanjem (glava 194, strana originala broj 115-116).

Neophodno je na kraju još podvući tada naizbježne radikalne staleške stavove Statuta o brakovima između vlastele i pučana. U tom slučaju se, bez izuzetka, sinovi lišavaju plemićke titule, svih službi, članstva u vijećima i drugih visokih položaja, kao i drugih povlastica. Obrazloženje zašto uopšte dolazi do tog miješanja staleža i nešto kasniji datum u donošenju takve odluke 1412. godine, više od navedene *“zaraze klice, plemena i krvi”*, govori o laganom procesu siromašenja vlastele, a bogaćenju pučanskih trgovaca i zanatlija. Zato se želi da *“obuzdamo lakomost... jer su neki pripadnici vlastele pohlepni na veliki miraz koji su dobijali od neplemenitih žena”* (glava 394, strana originala broj 224).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стїолећа*, Београд, 1950, стр. 130-131; L. Blehova - Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 2002; J. Martinović, *Crkvene prilike u Kotoru prve polovine XIV vijeka (Bračni ugovori i karakteristike miraza prilikom ženidbi i udaja prve polovine XIV vijeka)*, Perast, 2003.

MJERE

Kao i drugi gradovi Kotor je imao svoje mjere (*"measure Cathari"*), otjelovljene u tegovima i mjericama koje su se čuvalе u gradskoj carini. Jedna od važnih funkcija gradskih vlasti bilo je obezbjeđivanje tačnih mjera i pravednog mjerenja, što dolazi do izraza u Statutu. Propisani su bili standardi mjerica i usječeni u kamenu Komune (glava 329, strana originala broj 180), sa njima su se morale slagati sve mjerice koje su prodavci upotrebljavali. Neispravnost mjerica se kažnjavala, a osumnjičeni se morao opravdavati zakletvom trojice svojih najbližih i najboljih (glava 330, strana originala broj 180-181; glava 331, strana originala broj 181-182). Otuda se u dokumentima često kaže: *"po mjeri kamena"* (*"ad mensuram lapidis"*). Nadzor nad mjericama i tegovima vršili su justicijari (glava 12, strana originala broj 89; glava 330, strana originala broj 180-181). Kod trgovanja obavezno je bilo korišćenje opštinske vage (*"bolanče"*), koja je naplaćivala uslugu što je bio jedan od izvora gradskih prihoda (glava 321, strana originala broj 178; glava 322, strana originala broj 178).

U Statutu se spominje tek mali dio mjera poznatih iz dokumenata, a o odnosima mjernih jedinica, i o njihovim fizičkim veličinama uopšte se ne govori. Otuda se za razumijevanje tih u Statutu spomenutih mjera moraju uzeti u obzir i drugi dokumenti. Statutarnom odlukom (glava 328, strana originala broj 180) propisano je bilo da mjera za vosak, sir i meso mora biti 25% veća od mjere za srebro. Širom Evrope poznata podjela na *"debele"* i *"tanke"* mjere je time unekoliko izmijenjena. Zahvaljujući podacima iz priručnika o trgovini F. B. Pegolotija moglo se utvrditi da je kotorska tanka *"litra"* (za srebro) bila 329,75 grama a debela (za vosak) 360,22 grama. Od spomenute reforme debela litra (težinska) bila je 412 grama. Manje mjere (*"unča"*, 1/12 dio i *"aksada"*, 1/72 dio) spominju se u kotorskim dokumentima, a iz Statuta se vidi da su poznate bile velike jedinice *"centenar"* od 100 i *"miljar"* od 1000 litara.

Mjere za dužinu spomenute su u više propisa o građenju: *"sežanj"* (*"passus de canna"*) kao širina ulice (glava 230, strana originala broj 135); *"lakat"* (*"cubitus"*)

kod širine puteva (glava 247, strana originala broj 140; glava 248, strana originala broj 140), prolaza među vinogradima (glava 254, strana originala broj 142), razmaka između balkona i prozora (glava 238, strana originala broj 137; glava 239, strana originala broj 138), dimenzije jama i dasaka (glava 214, strana originala broj 125-128; glava 215, strana originala broj 128); “stopa” (“pes”) kod pribijanja uz tuđi zid (glava 236, strana originala broj 137) i “šaka” (“palmus”) kod dimenzije dasaka (glava 215, strana originala broj 128). Od njih je poznata samo veličina kotorskog lakta na osnovu relacije sa mletačkim laktom, iznosila je 52,5 santimetara, a na osnovu toga se može utvrditi red veličina ostalih spomenutih mjera.

Mjere za površinu su zašupljene u Statutu “kvadranjolom” kojim su odmjeravani vinogradi (glava 412, strana originala broj 232-235; glava 2, strana originala broj 407-409 iz 1437. godine). Zahvatao je 336 kvadratnih metara, petinu dubrovačke zlatice, a u nekim notarskim dokumentima se spominje i kao kvadranjol od 100 čokota. Mjere za zapreminu, tzv. šuplje mjere, imale su daleko veći značaj nego danas, jer se njima nisu mjerile samo tečnosti već i suva materija, prije svega razne vrste zrnevlja. Osnovne jedinice bile su “star” (“star”) i “modij” (“modius”, “mozo”). Kotorški modij se dijelio na 8 stari, a modij za žito nije bio iste veličine kao modij za so. Propisi o opštinskoj vagi (glava 321, strana originala broj 178; glava 322, strana originala broj 178) govore o “centenaru modija” (“centenarius modiorum”), jedinici od 100 modija. Zahvaljujući poznatom odnosu prema mletačkim, dubrovačkim i južnoitalijanskim mjerama, moglo se utvrditi da je kotorški modij zahvatao 139,8 zapreminskih litara, a star 17,47 litara. Kotor je imao još jednu mjericu za žito, čiji naziv nije poznat, a koja je zahvatala 20,27 zapreminskih litara (u XIX vijeku nazivana je “kupel”). Star je u Statutu spomenut u odredbama o mlinarima i pekaricama (glava 341, strana originala broj 185; glava 342, strana originala broj 185-186). Od mjera za tečnosti spominju se “konatica” (“canatella”) i “kvarta” (“quarta”) za odmjeravanje ulja na malo (glava 326, strana originala broj 179). Iz drugih dokumenata se zna da je Kotor imao i svoje “vedro” (“quincum”). Već spomenuti Pegoloti kaže da je kotorški “miljar” ulja manji za 5% od apuljskog (“Migliaio I d’ olio di Puglia fae in Catera migliaio meno 1/20”), što znači 639,79 litara. Ako je vedro kao u drugim mjestima bilo 1/40 miljara zahvatalo bi 15,99 zapreminskih litara. Karakteristično je da su Kotorani u prvim decenijama mletačke vlasti izvršili značajne reforme mjerica za žito (veličina kotorskog stara je udvostručena), ali odluke o tome nisu ušle u Statut.

LITERATURA:

M. Vlajinac, *Rečnik naših mera u toku vekova, I-IV*, Beograd, 1961-1974; M. Blagojević, *Prilog proučavanju srednjovekovnih mera. Kotorski star i kvadranjol, korčulanski gonjaj i kvarta*, Istorijski glasnik, 1, 1972, str. 95-110; S. Ćirković, *Mere u srednjovekovnoj srpskoj državi, Mere na tlu Srbije kroz vekove*, Beograd, 1974, str. 41-64 (= *Rabotnici, vojnici, duhovnici. Društva srednjovekovnog Balkana*, Beograd, 1997, str. 135-168).

NASLJEDNO PRAVO

Nasljedno pravo, zajedno sa svojim bliskim pravnim kategorijama (bračnim, roditeljskim, građanskim), zauzima znatan prostor u Statutu. Tu se normiraju, doduše bez strožeg tematskog reda, spomenuti osjetljivi privatno - pravni odnosi. Kao i cijeli Statut, norme su nastajale iz konkretnih kotorskih životnih prilika, koje su same nametale potrebu da se uspoštave precizna zakonska pravila, iako su neke dosta slične sa rješenjima drugih istočnojadranskih gradskih statuta, a posebno dubrovačkog.

U središtu pažnje je, prirodno, testament koji je moglo da saštavlja samo punoljetno lice, odnosno muškarac od 14, a žena od 12 godina (glava 189, strana originala broj 113), isključivo u prisustvu dva svjedoka i uz naknadno provjeravanje dokumenta u roku od 30 dana od strane notara i sudije. Tek onda se dokument smatra punovažnim ("*publikovanim*"). Inače se smatralo od krupnog značaja da li je testament saštavljen u Gradu ili van njega (glava 186, strana originala broj 111).

Bitan faktor testamenta je, pored izjašnjavanja posljednje volje, određivanje skrbnika (epitropa) koji su jedini ovlašćeni da ostvaruju volju oporučioca. Nedoštajne skrbnike je mogla mijenjati rodbina, i to u Kotorskom statutu jedino putem građanskog, a u Dubrovačkom preko crkvenog suda.

Brojni tekući problemi doveli su do izmjene pojedinosti u testamentarnom postupku poslije preuzimanja mletačkih vlasti 1428. godine (glava 2, strana originala broj 360-362), a bitne razlike su zavisile od visine iznosa nasljedstva, odnosno do 100 perpera, ili iznad te sume.

I procedura nasljeđivanja za onoga koji je umro bez testamenta, utvrđena je poslije preuzimanja mletačke vlasti 1420. godine kada se posebno podvlači neizostavna uloga suda.

Treba iznijeti i jedan kotorski kuriozitet kod načina podjele imovine između braće i sestara iz oko 1370. godine. Tada je, uz zakletvu, veoma krupne dijelove imovine (kuće, dućane, vrtove, mlinove i sl.) najprije dijelio najmlađi brat, i to počevši od najstarijeg brata. Zatim najstariji brat dijeli vinograde i zemlje, počevši

od najmlađeg brata. Najzad pokretne stvari dijeli srednji brat, ili srednja braća, ako ih ima više. A u slučaju da nema braće, i za sestre važi isti postupak (glava 138, strana originala broj 83-85).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV столећа*, Београд, 1950, стр. 138.

NOTARIJAT I NOTARI

Do preuzimanja notarijata, značajne rimske institucije, kao javnopravne ustanove u Dalmaciji dolazi krajem XII i početkom XIII vijeka. Prvi sačuvani spomen jednog službenog notara je iz Zadra sredinom XII vijeka (1146. godine "ex praecepto domini comitis"), a u Kotoru je "presbiter Junius" 1200. godine izričito vezan za javnu djelatnost gradskih vijeća "consilii notarius". Taj prvi spomenuti notar je za čitav vijek raniji od prvog notarskog dokumenta iz 1303. godine koji je štampan u Statutu. Dokumenti notara XIII vijeka nisu, dakle, sačuvani. Vjerovatno su i poslije 1200. dominirali notari - crkvena lica sve dok se statutarnom odlukom (glava 295, strana originala broj 163) nije zabranilo da klerik bude notar. Notari u Kotoru su bili većinom stranci i to iz Ankonitanske Marke, Milana i Apulije, svoje kvalifikacije su isticali "carskim ovlašćenjem" ("imperiali auctoritate notarius"). Izdavanje isprava bilo je isključivo pravo opštinskog "zakletog notara", svima ostalima je to bilo zabranjeno pod prijetnjom visoke kazne (glava 306, strana originala broj 168). Isprave notara gradova pod vlašću srpskog kralja, od Bara do Drača, nisu važile na sudu jer tamošnji notari nisu poštovali pravni red (glava 297, strana originala broj 164). Kotorski notari su mogli ranije sačinjene privatne dokumente u Srbiji, zvane "cedulje" ili "hirografi" potvrditi i izdati kao svoje isprave, ali od 1339. godine nadalje to više nije bilo dozvoljeno (glava 303, strana originala broj 166-167). U periodu mletačke vrhovne vlasti ponovljen je propis da hirografi nemaju snagu protiv notarskih ispava (glava 2, strana originala broj 402-403)

Osnovna dužnost notara propisana je 1316. godine: da zasijeda zajedno sa sudom gdje je čitao zakonske propise, akte i zapisivao odluke za što je dobijao nagradu (glava 47, strana originala broj 30). Jedna odluka iz 1350. unijeta u Statut izjednačava notara i kancelara, nalaže da u kancelariji izdaje isprave u prisustvu sudije i jednog vijećnika (glava 365, strana originala broj 200), po već ranije propisanom postupku (glava 286, strana originala broj 159; glava 287, strana origi-

nala broj 159). Kasnije su potpisivali isprave posebno izabrani auditori. Isprava notara nije se mogla osporavati izjavama svjedoka (glava 2, strana originala broj 402-403), ni sudija nije bio vlaštan da poništi notarsku ispravu (glava 289, strana originala broj 160). Falsifikovanje isprava surovo se kažnjavalo, slično mnogim drugim sredinama, odsijecanjem desne ruke (glava 291, strana originala broj 161).

Jemstvo autentičnosti bio je *“katastik”*, registar, knjiga u koju bi notar unosio svaki akt koji je izdavao strankama (glava 365, strana originala broj 200-201). Ako bi štranke izgubile akt mogle su od sudija i Vijeća moliti da se notaru odobri uvid u *“katastik”* i da izda prepis dokumenta (glava 294, strana originala broj 162-163). Isprave sačinjene poslije notara Miha Gige, sredinom XIII vijeka, nisu se mogle obarati svjedocima, ali su se morale unositi u katastik (glava 393, strana originala broj 223; glava 290, strana originala broj 160-161). Krajem XIV vijeka notarima je nametnuta obaveza da ne smiju sačiniti ispravu koja sadrži osporavanje (protestaciju) protiv Komune ili njenih građana (glava 5, strana originala broj 282) i da ne smiju strancima izdavati izvode iz Statuta ili odluka vijeća osim za procese i apelacije (glava 6, strana originala broj 282-283). Notar je smio zatvorenici izdati isprave ali samo do vrijednosti od pet perpera (glava 288, strana originala broj 160). Za nedopuštene ugovore (glava 171-174, strana originala broj 103-104) nije odgovarao notar; nije smio pisati ispravu za biskupa u klerike (glava 240, strana originala broj 138). Propisan je bio cjenovnik notarskih uluga (glava 4, strana originala broj 369-372).

U periodu mletačke vrhovne vlasti jače je naglašena funkcija kancelara, kako se notar često tituliše. Dijelom je to u vezi sa ulogom Ivana od Luža, o čijoj ulozi u sređivanju pisanih odluka se govori u uvodu statutarnih odluka donijetih u vrijeme kotorske samoostalnosti (glava 1, strana originala broj 277-279). Tokom prve dvije decenije mletačke vlasti uzimanje kancelara u službu ili produženje službe postaje političko pitanje i ulazi u *Knjigu Statuta*, koja se inače nije bavila odlukama o pojedincima (glava 1, strana originala broj 363-367; glava 13, strana originala broj 9-10; glava 14, strana originala broj 10; glava 15, strana originala broj 10-11; glava 3, strana originala broj 403-405). U mletačkom periodu i knez ima svoga kancelara, koji je nadležan za isprave potrebne notaru u svojstvu privatnog lica (glava 1, strana originala broj 394-395). Statut ne spominje posebnog *“slovenskog kancelara”* kakav je bio Stefan Kalodurđević u periodu 1436-1462.

LITERATURA:

- N. Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, Istorijski časopis, 27, 1980, str. 5-62;
 N. Fejić, *Isprave kotorskih notara iz XV stoleća*, Mešovita građa - Miscellanea, 8,

Beograd, 1980, str. 9-90; A. Marinović, *Postanak i prvi spisi kancelarija srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnika i Kotora i 13. i 14. stoljeću*, Anali Zavoda za povjesne znanosti u Dubrovniku, 1985, str. 7-23.

NOVAC

Novčane jedinice se vrlo često spominju u Kotorskom statutu, skoro u svakoj glavi gdje je predviđena i propisana neka kazna. Tokom nastajanja Statuta novčani sistem je ostajao u osnovi neizmijenjen. Najvažnije mjesto u njemu imao je srebrni "groš" ("grossus") ili "dinar" ("denarius"). Mnogo češće se upotrebljava naziv "groš", a rijetko se oba koriste naporedo kao u cjenovniku usluga notara (glava 4, strana originala broj 369-372). Dvanaest dinara je činilo jednu "perperu" (u srednjem vijeku uvijek ženskog roda nasuprot novovjekovnom crnogorskom novcu "perper", koji je bio muškog roda). Ime potiče iz Vizantije, gdje se njime označavao zlatnik ("hyperpyron"). U međuvremenu je prestalo kovanje zlatnog novca u Vizantiji, a ime je u susjednim zemljama poslužilo kao obračunska jedinica. Vrijednost i kupovna moć perpere zavisila je od težine i finoće "groševa" ("dinara") koji su bili u opticaju. U gradu su najvažniji bili "katorski groševi", koji se mnogo puta spominju u Statutu u vremenu 1350-1437. Kovanje su nadzirala dvojica oficijala birana na pola godine (glava 14, strana originala broj 10). Na novcu je bio predstavljen gradski patron sveti Tripun, a u vrijeme careva Dušana i Uroša stajalo je i ime vladara. Prije sopštenog novca i uporedo s njim u opticaju su bili venecijanski i groševi srpskih kraljeva, među kojima se posebno spominju "krštati groševi" (pred sredinu XIV vijeka). U Statutu se rijetko spominju "folari", sitan bakarni novac koji je igrao važnu ulogu u svakodnevnom životu. Spominje se kod cijena namirnica i sitnih taksa koje su uzimali justicijari (glava 12, strana originala broj 8-9; glava 47, strana originala broj 30). I njegov naziv je vizantijskog porijekla ("folis"). Obično je 24-30 folara išlo u jedan groš, zavisno od težine i finoće groša.

U većem broju glava Statuta spomenut je venecijanski zlatni "dukat" (u kasnijim vijekovima preovlađaće naziv "cekin"), glavno sredstvo plaćanja u međunarodnoj trgovini. Odnos između zlatnog dukata i srebrnih groša mijenjao se u toku vremena. Vrijednost zlata prema srebru ostajala je približno 1:10; stalna je ostajala i težina i finoća dukata, mijenjali su se, međutim, srebrni dinari. U prvoj polovini XIV vijeka jedan dukat se mijenjao za 24 groša (dvije perpere), kasnije je bilo potrebno za dukat dati 30, 32 pa i 36 groša. Prihvatanje mletačke vlasti nije

donijelo bitne promjene, ali je otvorilo put sistemu vrlo popularnom u Veneciji, u kome su bili “*parvuli*” ili “*pikoli*” (mali dinari, potisnuti kad su uvedeni groši, veliki dinari). Obračunavani su u “*solidima*” od 12 parvula, dok je 20 solida činilo “*liru*”. U jednoj kasnoj odluci u Statutu (glava 3, strana originala broj 368-369) ukrštaju se oba sistema. Propisano je da se kod izvršenja presuda naplaćuje na svaku perperu vrijednosti dva solida ako je riječ o maloj vrijednosti (do 25 perpera), a pola groša (1/24) kod presuda veće vrijednosti. U duždevom pismu od aprila 1532. godine, uključenom u Statut, predviđen je poseban lokalni sud za apelacije na presude u vrijednosti od 15 lira do 75 lira. Stara odredba iz 1367. godine propisivala je da se ne može apelirati protiv presuda ispod 50 perpera vrijednosti.

LITERATURA:

K. Stockert, *Die vorvenezianischen Münzen der Gemeinde von Cattaro*, Numismatische Zeitschrift, 44, 1911, str. 202-236; 45, 1912, str. 113-148; V. Ivanišević, *Novčarstvo sre-dnjovekovne Srbije. Serbian Medieval Coinage*, Beograd, 2001, str. 65-66, 140, 251, 262; S. Dimitrijević, *Katalog zbirke srpskog srednjovekovnog novca Sergija Dimitrijevića*, Beograd, 2001, str. 446-458.

OBİČAJNO PRAVO

Običajno pravo je prisutno u Statutu sa više neposrednih pomena, ali i posredno sa nepostojanjem dovoljno normi za vitalne ekonomske tokove Grada. To se posebno odnosi na razvijenu pomorsku privredu, po svojoj prirodi izrazito konfliktno prirode (vidi odrednicu: “*Plovidba i pomorska trgovina*”).

Najveći značaj ima načelni stav iz 37. glave (strana originala broj 21) u kojoj je rečeno da se u slučaju nedostatka statutarne odluke za neko konkretno pitanje pristupa savjetovanju sa starijim građanima, što svakako znači i znalcima određene materije, pa se onda presuđuje “*na osnovu starog pravnog običaja*”. Poštovanje pravnog običaja uz Statut nalazi se u zakletvama kneza i sudija (glava 26, strana originala broj 15; glava 27, strana originala broj 15-16). A u jednoj od hronološki najstarijih glava iz 1301. godine (349, strana originala broj 189-190) riječ je o eventualnim ispravama i poveljama izdatim od vladara tada nemanjičke dinastije koji bi se protivili običajima Grada, pa bi zato i one bile smatrane nevažećim. U tom kontekstu dodaje se da su i ranije postojali napadi na Komunu i principe Statuta od mnogih građana, pa se zato predviđaju i mogućnosti takvih pokušaja uz podršku vladara.

Drugi, nešto kasniji spomeni seoskih običaja iz 1367. godine vezani su za Grbalj i druge slične predjele Komune. Jedan od njih pokazuje kako je običajno

pravo bilo jedan od izvora Statuta: "...odobravajući stari potvrđeni i do sada u miru poštovani pravni običaj našeg grada Kotora, namjeravajući da ga zapišemo da bi se pamtilo u budućnosti..." (glava 419, strana originala broj 239-240). Drugi pomen se odnosi na poštovanje nepisanog prava stanovnika distrikta. Dozvoljavalo se rješavanje sporova od strane lokalnih seoskih zborova, porota i zaklinjanja "prema njihovim pravnim običajima", što je podrazumijevalo i uzuse pravoslavlja (glava 424, strana originala broj 242). "Stari pravni običaj" se nekad navodi kao izvor statutarnog propisa koji važi za građane kao u propisu o podjeli imanja među sinove (glava 139, strana originala broj 85).

LITERATURA:

О. О. Марковъ, *Статутъ гор. Котора (Опытъ изслѣдованья его истории и источниковъ)*, Записки Русскаго научнаго Института в Белграде, I, 1930, str. 139-141.

PLOVIDBA I POMORSKA TRGOVINA

Odavno je uočen veoma mali broj normi vezanih za pomorstvo. Za razliku od drugih Statuta gradova jadranske obale, naročito Dubrovnika, sa više - manje bogatim podacima u vezi sa pomorstvom, u Kotoru su neki pisci uočavali samo jednu ili tri norme takvog karaktera. To, naravno, nije tačno, ali i pored postojećih desetak neposrednih i posrednih normi takvog karaktera, stvarna oskudica iznenađuje. A tih desetak postojećih statutarnih odredaba o pomorstvu bave se: zakletvom galijaša (glava 33, strana originala broj 19), hitnoćom sudskih postupaka vezanih za pomorska pitanja (glava 70, strana originala broj 42), zabranom izvoza žitarica (glava 181, strana originala broj 108), zabranom preuzimanja već angažovanih mornara (glava 226, strana originala broj 133), zabranom izrade većih brodova u brodogradilištu Perašta (glava 377, strana originala broj 206-207), obavezom da vlasnici predaju zakupnicima brodove u ispravnom stanju, havarijama (glava 379, strana originala broj 207), zabranom da se bez dozvole vlasnika preuzimaju tuđi brodovi (glava 383, strana originala broj 210-211), zabranom bavljenja piraterijom - bilo samoostalno, bilo s Omišanima (glava 400, strana originala broj 227; glava 401, strana originala broj 228) i zabranom krštarenja u vodama Luštice zbog vojno - političke situacije 1421. godine.

Ovakva oskudica pomorske materije u Statutu, mnogih ključnih problema pomorstva, može se objašnjavati jasnim interesnim sferama vlastele, koja je prvenstveno bila okrenuta svom zemljišnom posjedu, dok je bavljenje rizičnim pomorstvom uglavnom bilo prepušteno zanatlijama slovenskog porijekla, dobro

organizovanim u tzv. “*bratovštinama*” raznih tipova. Ipak ne smije se propustiti a da se ne istakne jedna statutarna kategorija koja je trebalo da pokrije i brigu o pomorstvu. To su trojica justicijara, tržnih nadzornika, službenika uprave komunalnih prihoda, koji su do 1371. godine imali veoma široke kompetencije. Pored komunalne trošarine, naplaćivanja taksi, brige o mjerama, dućanima i sl. pod njihov nadzor je išao i uvoz i izvoz, što je direktno vezano za pomorstvo. Otuda otpor justicijarima, naročito u mletačko doba, kada je i sama vlast shvatila da se radi o tako složenim faktorima, kao faktoru nevremena, tercarija, piraterija, carina, troškova prevoza i sl. Zato se, umjesto da se ide putem unašanja u Statut tako velikog broja specifičnih i teških odluka, rješenje prepuštalo institucijama i ljudima kojima je pomorstvo bilo život. To su bili znalci te materije, sa izabranim sudovima oslonjenim na drevnom običajnom pravu, a okupljeni oko Bratovštine svetog Nikole mornara, kasnije zvane “*Kotorska mornarica*”.

LITERATURA:

S. Mijušković, *Odredbe o pomorstvu u Kotorskom statutu*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, 6, 1957, str. 175-180; S. Mijušković, *Kotorska mornarica*, Podgorica, 1994; M. Milošević, *Bokeljska mornarica*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, 41-42, 1993-1994, Kotor, 1999, str. 13-28 (= M. Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene*, Beograd-Podgorica, 2003, str. 159-181).

SLUŽBE

Život Komune u XIV i XV vijeku bio je toliko složen da se nametala potreba za različitim službama. Statut je prvenstveno vodio računa o službenicima koji su bili birani od strane autonomnih organa Komune - sudije i Malo vijeće, kasnije i Vijeće umoljenih (glava 4, strana originala broj 427-428). Oni službenici koje je Komuna unajmljivala bili su, očigledno, u nadležnosti izvršne vlasti. Izuzetak čine notari i kancelari kojima je posvećena znatna pažnja (vidi odrednicu: Notari i notarijat). Najveći dio statutarnih odredaba o službama i službenicima odnosila se na izbor i na formular zakletve. Izborima je posvećeno prvih dvadesetak glava Statuta: advokata (glava 4, strana originala broj 4-5; glava 6, strana originala broj 6), carinika soli (glava 5, strana originala broj 5-6), komornika (glava 7, strana originala broj 6), “*kneževa Slovena*” (glava 8, strana originala broj 7), auditora (glava 9, strana originala broj 7), carinika vina (glava 10, strana originala broj 7-8), službenika za zidine (glava 11, strana originala broj 8), justicijara (glava 12, strana originala broj 8-9), kovničara (glava 14, strana originala broj 10), opštinskog prokuratora (glava 15, strana originala broj 10-11), prokuratora umrlih bez testamenta

(glava 16, strana originala broj 11), prokuratora samoštana i crkve svetog Tripuna (glava 18, strana originala broj 11-12), procjenitelja šteta (glava 17, strana originala broj 11), crkvenjaka (glava 19, strana originala broj 12), vikara i zdura (glava 20, strana originala broj 12) i nadzornika za hvatanje štoke izvan Grada (glava 21, strana originala broj 13). Propisi sa formularom zakletve nisu se odnosili na sve izborne službe, ali su pored onih trajnih, godinu ili pola godine, kao advokata (glava 29, strana originala broj 17-18), vikara ili riparija (glava 30, strana originala broj 18) i carinika (glava 32, strana originala broj 18-19), obuhvatale i privremene službe kao poslanika (glava 31, strana originala broj 18), kapetana karavana (glava 34, strana originala broj 20) i galiota (glava 33, strana originala broj 19).

Neka opšta načela propisana su u posebnim glavama Statuta, kao ono da ko ima jednu službu ne može imati drugu (glava 22, strana originala broj 13-14), ili da se mora nadoknaditi šteta koju bi službenik pretrpio vršeći dužnost (glava 42, strana originala broj 27). Druga se mogu izvesti iz propisa o zadacima i nadležnostima sadržanim u odlukama o izboru. Prije svega to je načelo da se službenici biraju i to svi na isti dan, praznik Svetog Đorđa (23. april). Zatim, da se za vršenje službe dobija plata, a u nekim slučajevima nagrađuje i izvjesnim procentom onoga što uberu. Isto tako je opšte načelo bilo da se za odbijanje službe na koju je plemić ili građanin izabran, kažnjava novčano, u zavisnosti od važnosti službe, najčešće sa 25 perpera. O nadzoru nad službenicima govori nedatirani propis (glava 370, strana originala broj 202) po kome svi službenici moraju predati sveske sa računima koje se čuvaju u kancelariji.

Određbe Statuta pokazuju da je tokom vremena dolazilo do promjena. U slučaju justicijara došlo je 1373. godine do promjene u odluci o izboru. Oduzeto im je pravo suđenja u sporovima do 10 perpera, koje se i ne javlja u prvobitnoj odluci, ali im je dodijeljena taksa od štoke koja se zakolje (glava 12, strana originala broj 8-9). Uvođene su i nove službe kao ispitivača crkvenih posjeda (glava 437, strana originala broj 263-266), posrednika u trgovini iz 1416. godine (glava 33, strana originala broj 302-303), procjenitelja Komune (glava 37, strana originala broj 308-309) i provizora Komune koji su imali zadatak da nadziru dolazak ljudi u Grad da bi se sačuvao od širenja zaraza i da se brinu o javnim putevima i čistoći (glava 1, strana originala broj 405-407). Uvedeni su i branioci karata, što je značilo dijelova zemljišta koji su ošali u svojini Komune (glava 2, strana originala broj 395-397). O službenicima koje je grad unajmljivao u Statutu skoro da i nema podataka. Natkapetan i kapetan straže uzgred su spomenuti kao izuzeci od opšteg pravila, kao službe uz koje se mogla dobiti i druga služba. U vezi

sa obavezama kod proslavljanja gradskog patrona spomenuti su ljekari, notari, kancelari, apotekari i berberi (glava 34, strana originala broj 303-306; glava 92, strana originala broj 56-57).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV столећа*, Београд, 1950, стр. 95-101.

STATUT, STATUTI

Štampani Kotorski statut na naslovnoj stranici nosi natpis “*Statvta civitatis Cathari*”, što treba prevesti sa “*Statut grada Kotori*”, jer u datom kontekstu naša jednina, umjesto latinske množine (*statutum, statuta*) ima značenje većeg broja statutarnih odredbi u tom Zakoniku. Na poledini iste naslovne stranice naslov je ponovljen, ali u sintagmi “*Statuta et leges civitatis Cathari*” (“*Statut i zakoni*”). Na osnovu toga se može zaključiti da je u praksi bilo dvije faze u arhiviranju donesenih zakonskih odluka koje su se u vijećima donosile u doba mletačke vladavine ali i ranije. Jer tu isti termin “*statuta*” označava i zakonik, dakle veću zbirku raznih odluka zakonodavnih vijeća, ali, istovremeno i svaku pojedinačnu odluku tih zakonodavnih tijela. Rijetko se spominje knjiga statutarnih odluka: “*volumina statutorum Cathari*” (glava 430, strana originala broj 248-250). Postupak donošenja ili mijenjanja statutarne odluke završavao se upisom u knjigu: “*in statutorum volumine scribatur*” (glava 36, strana originala broj 20-21; glava 437, strana originala broj 263-266).

Pojedinačna statutarna odluka izjednačava se sa zakonom: “*ordo, lex aut statutum*” ili “*lex sive statutum*” (glava 436, strana originala broj 260-263), češće sa odlukom Velikog vijeća (“*pars*”): “*Quod ipsa pars scribatur in Statutis Catharicum infrascripta parte*” (glava 437, strana originala broj 263-266; glava 438, strana originala broj 267-268). Pojedinačni statuti nastajali su kao odluke izglasane u Velikom vijeću, ali nisu sve odluke unošene u Statut, niti su knjige odluka (“*liber partium*”) identične sa knjigom statuta (“*volumina statutorum*”). Štampano izdanje Statuta obuhvatilo je i odluke opšteg karaktera grupisane u hronološke odjeljke: doba samostalnosti Kotori i pojedinih mletačkih kneževa do 1444. Ipak, u osnovni dio Statuta (do glave 440) uključene su četiri odluke iz mletačkog vremena (glave 436, 437, 439, podrazumijeva se po tekstu i glava 438 - strana originala navedenih odluka broj 260-270) i čak 20 odluka iz vremena kotorske samostalnosti. Na sjednici Malog i Velikog vijeća u Kotoru od 27. oktobra 1614.

godine donijeta je odluka o štampanju veoma trošnog arhivskog materijala u volumenu "Statuta i odluka", na italijanskom "...nel volume dei Statuti e parti...". Radilo se, dakle, o dvije vrste dokumenata arhiviranih u jednom volumenu. Jedna vrsta dokumenata "parti" bili su isto prihvaćene odluke zakonodavnih vijeća ali koje, po tadašnjem formalno - pravnom i arhivištičkom principu, još nisu bile prošle određenu proceduru i stekle rang statutarne odluke, i oni drugi slični dokumenti "Statuti", koji su taj rang i naziv stekli.

LITERATURA:

О. О. Марковъ, *Статутъ гор. Котора (Опытъ изслѣдованья его истории и источниковъ)*, Записки Русскаго научнаго Института в Белграде, I, 1930, str. 120-124; И. Синдик, *Комунално уређење Коџора од групе њоловине XII до њочейка XV стѡлећа*, Београд, 1950, str. 10-11; И. Стјепчевић, Р. Ковијанић, *Одлука о шѡта-мѡању Сѡаѡуѡа града Коѡора*, Историјски записи, 10, I, 1954, str. 236-237.

STRANCI

Kotor je poznao formalno dodjeljivanje građanstva, ali o tome nema statutarних propisa. Iz Statuta se mođe vidjeti da se moralo stanovati u Gradu, upisati kod notara i snositi terete ("angariju"), ĉiji su glavni elementi bili ĉuvanje strađe i plaćanje poreza. Pored građana u Kotoru i distriktu, uvijek je bilo stranaca koji su se veoma razlikovali po imovnom stanju i društvenom polođu. Bilo ih je koji su samo kratko posjećivali Grad, ali i takvih koji su tu duđe živjeli i poslovali, bilo je bogatih i onih bez ikakvog imetka. U propisima Statuta ogleđa se nejednak odnos Komune i njenih organa prema pojedinim grupama stranaca.

Najniđe na društvenoj lještviĉi stojali su stanovnici bliđe i dalje zaleđa koji su u službenoj latinštini nazivani "Sclavi", "Albanenses" rjeđe i "Valahi". Oni se prvenštveno javljaju u Statutu kao potencijalni stanovnici distrikta. Njihovo smještanje na parcele koje su građani dobili od Komune bilo je dozvoljeno ali pod uslovom da budu podložni teretima i rabotama kao oštali stanovnici (glava 412, strana originala broj 232-235), i da ne smiju nanositi štetu drugima. Zabranjeno je bilo da se Sloven, Arbanas ili drugi, silom naseli ili napasa štoku; u takvom sluĉaju Komuna je bila duđna da pruži pomoć oštećenom (glava 412, strana originala broj 232-235). Kasnije, 1339. godine, posebna glava je posvećena Arbanasima i Slovenima u Źupi Grbalj (418, strana originala broj 238-239). Svaki je morao biti "posadnik", a ako ne bi htio, ili je gošpodar morao platiti kaznu za njega, ili bi bio predat u zatvor, ili bi bio ištjeran iz Źupe Grbalj za vjeĉita vremena.

Od stranaca iz bliže okoline prijetila je opasnost od nanošenja poljskih šteta. Oni čiji bi vinogradi, voćnjaci ili polja bili oštećeni mogli su da se zakunu na koga sumnjaju i da dokazuju svjedocima, u kom slučaju bi dobijali naknadu (glava 110, strana originala broj 70-71). Propisane straže (glava 111, strana originala broj 71-73) čuvale su od šteta nanijetih špolja, a ujedno su pod kolektivnu odgovornost stavljali lokalne stanovnike. Kotorani, koji bi bilo gdje na svijetu pretrpjeli štetu dolazili bi pred svoje sudije, dali da se zapiše u knjige njihova tužba, naveli svjedoke i njihove izjave zapisivali. Sudije su bile dužne da sude i osuđuju okrivljene za napad ili pljačku, da ih obavežu na naknadu oštećenom. Ako bi neki od tih osuđenih Slovena, Arbanasa ili Vlaha došao u Grad, sudije su bile dužne da ih prisile na naknadu štete (glava 380, strana originala broj 208-209).

Ipak, i neki od takvih mogli su slobodno, kao i dužnici, da dođu u Kotor tri dana prije i tri dana poslije praznika Svetog Tripuna (glava 404, strana originala broj 229). Prihvatanje mletačke vrhovne vlasti unijelo je promjene u odnose Kotorana sa strancima iz susjedstva. Već 1421. godine bilo je zabranjeno davati strancima ili primati životinje na ispašu ili davati u najam (glava 2, strana originala broj 346-347); zabranjeno je isto tako uzimati u zakup tuđu carinu osim venecijanske i kotorske (glava 3, strana originala broj 347-348). Potvrđena je već 1410. godine donijeta odluka (glava 23, strana originala broj 297) o zabrani slanja ili primanja pisama nekom Slovenu ili Arbanasu. Ponovo je to 1440. godine proglašeno i prošireno zabranom da se prihvati bilo kakva služba, uslovni posjed za vršenje službe (*“pronija”*), poklon u pokretnoj ili nepokretnoj stvari od strane neke vlade ili velikaša iz zaleđa. Propis je važio retroaktivno pa se moralo knezu predočiti i predati ono što je ranije dobijeno (glava 2, strana originala broj 412-416).

Strani trgovci koji bi kraće ili duže boravili u Kotoru bili su druga kategorija stranaca. Oni su tretirani na osnovu reciprociteta kako pokazuje odluka iz vremena samoostalnosti po kojoj su trgovci iz grada Pulinjana bili slobodni od carine i dažbina, kao slobodni trgovci iz Barija i Ankone, gdje iste slobode uživaju Kotorani (glava 20, strana originala broj 295). Opšti propis iz 1396. godine zabranjivao je svim stranim trgovcima da trguju među sobom i da trguju na malo sa domaćim ljudima (glava 9, strana originala broj 285-286; glava 10, strana originala broj 286-287). Stranca pred kotorskim sudom nije smio zašupati Kotoranin osim sudskih advokata (glava 77, strana originala broj 44-45), a građanin je bio dužan da se u roku od tri dana odazove sudu po tužbi stranca (glava 74, strana originala broj 43-44).

Iako su Dubrovčani od svih stranaca imali u Kotoru najveću ulogu, u Statutu im je posvećena samo jedna glava, (381, strana originala broj 209-210) iz 1301. godine, u kojoj odzvanja ogorčenost zbog nedavnog napada na Kotor u društvu sa Venecijancima i njihovim saveznicima. Bilo je to vrijeme rata Venecije sa Vizantijom i srpskim kraljem. Ukinuti su svi ugovori sa Dubrovnikom i nametnuta Dubrovčanima obaveza da u Kotoru izlaze pred sud kao Kotorani u Dubrovniku.

Kao i u drugim gradovima širom Evrope i u Kotoru su u odnosima sa strancima značajno mjesto zauzimale represalije (*“zalozī”, “pignora”*). Princip je opisan u nedatiranoj glavi 91 Statuta (strana originala broj 55-56), u kojoj se traži da u slučaju da kotorskom građaninu bilo gdje na svijetu (nabrojane su vrste naselja), bude nešto ukradeno, opljačkano, ili ne bude vraćen kredit ili depozit, da vlast uputi poruku u to mjesto sa zahtjevom za nadoknadu. Ako se to ne učini, onda će prvi koji iz tog mjesta dođe u Kotor biti prisiljen na nadoknadu. Još ranije, 1316. godine, predviđen je bio odgovor Kotora na tu praksu u glavama 395 (strana originala broj 225) i 396 (strana originala broj 225-226), koje traže da onaj zbog koga su nametnuti zalozi (*“represalije”*) mora otići i srediti račune. Ako to ne bi učinio morao je nadoknaditi štetu svome sugrađaninu na kome je izvršena represalija. Ovaj propis odnosio se samo na gradove i mjesta koja nisu *“pod vlašću našeg Vladara”*, jer inače bi on, odnosno njegov sud, imao ulogu arbitra.

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Кофора од групе њоловине XII до њочейка XV стїолећа*, Београд, 1950.

SUDIJE I SUDSTVO

Sudije su predstavljale samu osnovu komunalnog sistema i njima se bavi izuzetno veliki broj statutarnih odredbi. Autoritet sudija, bez potrebe posebnog pravnog obrazovanja, počivao je na izuzetnom ličnom ugledu koji su uživali u gradu uz obavezno pripadanje vlašeoskom staležu. I baš zbog njihovog značaja, vjerovatno nije slučajno da Statut počinje izborom trojice sudija od strane Malog vijeća (glava 1, strana originala broj 1-2). Ali odmah u drugoj glavi određuje se obrnuto, da zaklete sudije biraju 12 pripadnika vlaštele za vijećnike Malog vijeća, među kojima treba da budu sudije iz protekle godine *“po starom i dobrom običaju”*. Uočivši tu nesaglasnost u *“uzajamnom biranju”* u nauci se izražava mišljenje da te dvije, inače nedatirane glave, nisu sređene po hronološkom redu. Tako bi biranje članova Malog vijeća od strane sudija (glava 2, strana originala broj 2-3) vjerovatno

trebalo biti ranija odluka od one iz označene prve glave. U slučaju izuzeća sudije zbog srodstva, zamjenu je određivalo Malo vijeće (glava 56, strana originala broj 34). Svakako do 1372. godine sudije su sa Malim vijećem, a kasnije i Vijećem umoljenih, birale sve gradske službe (advokate, carinike, kovničare novca, i dr.), a same sudije su birale izvršne organe i vikare i riparijuse. Obavezno prisušstvo u vijećima sadašnjih ili bivših sudija uvećavalo je političku težinu njihove funkcije.

Do 1400. godine postojala su dva kolegijalna tročlana suda "*Curia parva*" i "*Curia*", koji nisu bili subordinirani, nego su im se kompetencije vezivale za novčanu vrijednost špora, do 10 perpera i iznad toga (glava 13, strana originala broj 9-10). Mali sud je 1400. ukinut, pa su članovi Uprave sudili u šporovima do 10 perpera. (glava 11, strana originala broj 288). Zaklete sudije su izricale pravdu uvijek u prisuštvu notara. Dužina mandata je varirala: 6 mjeseci kod Malog suda, jednu godinu kod ostalih. Sudije su se zaklinjale da neće primati nagradu za parnicu (glava 27, strana originala broj 15-16), u početku su primali taksu - poklone zvane "*aptagije*". Ali kada se uvidjelo da to potiče korupciju, plata je određena na 12 perpera godišnje i takse od donijetih presuda i isprava o oglušenju (glava 51, strana originala broj 32-33), kasnije je plata povećavana na 25 perpera (glava 39, strana originala broj 22-24).

Sudije su radile u vijećima, pa su im za sudovanje određena dva dana, subota i ponedjeljak, a po potrebi i više (glava 46, strana originala broj 30). Sudilo se na otvorenom "*sub lodia*" (kameni zasvođeni trijem pored Katedrale), ali i izvan gradskih vrata. Sporovi o međama su raspravljani na licu mjesta (glava 5, strana originala broj 429-430). Svakom procesu je morao prisuštvovati notar, koji je dobijao nagradu za isprave (47, strana originala broj 30). Sud nije radio od 1. avgusta do 29. septembra (49, strana originala broj 31). Proces se nije smio otezati preko 3 mjeseca (glava 46, strana originala broj 30). Propisani su bili rokovi u kojima se moralo odgovarati (glava 50, strana originala broj 31-32; glava 74, strana originala broj 43-44; glava 17, strana originala broj 392-394). Sudilo se po Statutu, i pravnim običajima Grada (glava 48, strana originala broj 31), o kojima su se mogli savjetovati sa starim ljudima (glava 37, strana originala broj 21). Za suđenje u distriktu birali su se "*kneževi Slovena*", trojica na godinu dana (glava 8, strana originala broj 7). Vjerovatno se na njih odnosi ono što je u Statutu rečeno o Župi Grbalj, naime, da je imala "*upravitelje ili sudije*", koji su jednom mjesečno obilazili naselja. Kazne koje bi izrekli predavali su Komuni, a njih je izdržavalo selo (glava 414, strana originala broj 236; glava 417, strana originala broj 238).

Za seljake su važili pravni običaji Župe Grbalj, među kojima je bilo i zaklinjanje u poroti (glava 424, strana originala broj 242). Statut je predviđao i izabrano arbitražno sudstvo, primjenjivano najčešće u sporovima među trgovcima (glava 65, strana originala broj 38-39).

Veoma se mnogo naštovalo na objektivnosti sudija. Kao i u vijećima, i kod sudijskog kolegija, bili su isključeni bliski srodnici (glava 1, strana originala broj 1-2; glava 2, strana originala broj 2-3); sudija se izuzimao ako bi bio u srodstvu sa jednom od parničnih strana (glava 56, strana originala broj 34; glava 61, strana originala broj 36). Po odredbi iz 1347. godine niko nije smio tražiti pravdu dok je bio sudija (glava 44, strana originala broj 29), a u mletačkom periodu je zabranjeno bilo da sudi nekom iz svog roda ili nekome s kim je u novčanim obavezama (glava 10, strana originala broj 378-379; glava 11, strana originala broj 379). S druge strane, sudije su bile zaštićene, visoka kazna je prijetila onome ko bi uvrijedio sudiju ili vijećnika (glava 41, strana originala broj 27), pri tome se pravila razlika da li je uvrijeđen kad je bio u funkciji ili kad nije (glava 84, strana originala broj 52).

U Statutu su brojne odredbe koje štite građanina pred sudom. Odredbom iz 1373. godine birala su se četiri sudska advokata sa zadatkom da zastupaju stranke na sudu (glava 4, strana originala broj 4-5; glava 6, strana originala broj 6). Pozvani pred sud u imovinskoj stvari mogao je pod određenim uslovima ne prihvatiti sud (glava 67, strana originala broj 30-41), što kod preštupa ili nasilja nije bilo moguće (glava 68, strana originala broj 41). Podrobne su odredbe o odazivanju na sud članova porodice (glava 71, strana originala broj 42; glava 72, strana originala broj 42-43; glava 73, strana originala broj 43; glava 388, strana originala broj 215), ako je pozvani na putu (glava 69, strana originala broj 41-42), ako je pred putovanjem (glava 70, strana originala broj 42), ako je Kotoranin pozvan od stranca (glava 74, strana originala broj 43-44). Klerik se morao odazvati kao svaki svjetovnjak (glava 75, strana originala broj 44). Propisi o ogлуšenju štitali su interese tužitelja, ali je bilo moguće naknadno ispravljjanje posljedica (glava 62, strana originala broj 36-37; glava 63, strana originala broj 37; glava 64, strana originala broj 37). Izvršenje i naplata globe i troškova zahtijevala se neposredno po donošenju presude (glava 57, strana originala broj 34-35; glava 79, strana originala broj 45-46; glava 109, strana originala broj 67-70).

Za mletačke vladavine u sudovanju je veliku ulogu imao knez. U Kotoru je poštojala i mogućnost apelacija na presude zakletih sudija. U opširnoj odredbi o apelaciji (glava 390, strana originala broj 217-222) dat je i podroban opis prvošte-

penog postupka. Do mletačke vladavine apelacije su se mogle uputiti univerzitet-skim kolegijima Rima, Perude, Bolonje i Padove, a poslije se ostajalo na teritoriji Mletačke Republike (Padova, Vičenca, Verona i Trevizo).

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV столећа*, Београд, 1950, стр. 109-121; А. Мариновић, *Развитак власти у средњовјековном Котору*, *Историјски зборник*, 10, 1957, стр. 83-109; *Историја Црне Горе*, II, 1, Титоград, 1970, стр. 90-93 (С. Ђирковић); II, 2, стр. 258-261 (И. Божић).

SVETKOVINE I CEREMONIJE

У животу града, као у животу pojedinca, porodice i читавог средњовјековног svijeta, izdvajali su se dani koji su odskakali od sivila svakodnevice, kada bi umješto rada dolazilo praznovanje, kada bi oskudicu, makar za kratko, potisnulo obilje, a igra i veselje dali sjaj življenju prepunom brige i patnje. Dok su u privatnoj sferi takve dane određivali značajni porodični događaji kao: rođenje, smrt, sklapanje braka, ispraćaji i dočeci, u životu većih zajednica poput gradske komune kakav je bio Kotor takve dane su izdvajali, sa jedne strane, zbivanja u vezi sa djelovanjem gradskih vlasti, a na drugoj strani, kalendar hrišćanskih praznika i proslavljanja svetitelja. U gradovima koji su imali svoga patrona, njegovo proslavljanje je nadmašivalo sve druge gradske svečanosti.

U Kotoru su svetkovine u čast patrona svetog Tripuna održavane od kako je postao zaštitnik Grada, ali propis o tome kako treba proslavljati i kakve su dužnosti, donijet je tek u vrijeme kotorske samoštalnosti 1417. godine (glava 34, strana originala broj 303-306). To nije neobično jer je vremenom kult gradskog patrona postao značajno obilježje individualnosti, simbol oko koga se okupljaju građani i integrišu u zajednicu, kao što je zastava, zatim heraldička predstava na pečatima i novcima. Politička dimenzija proslavljanja Svetog Tripuna postala je vidljiva samo nekoliko godina kasnije, poslije prihvatanja venecijanske vrhovne vlasti, kada je svetom Tripunu štavljen uz bok patron Venecije sveti Marko, čiji se krilati lav pridružio gradskim simbolima i održao vjekovima. Uvođenje mletačkih simbola propisano je bilo aktom o prihvatanju vlasti (strana originala broj 313-343), a za svečanosti u čast svetog Marka propisano je da budu kao svečanosti u čast svetog Tripuna (glava 1, strana originala broj 345-346).

Propisi iz spomenutog poglavlja ne daju scenario proslave, računaju "po starom običaju" sa litanijama i procesijom, povorkom koja je pratila glavu svetog Tripuna,

bave se, prije svega, obavezama svih izabраниh i unajmljenih gradskih funkcionera, od kneza i sudija do ljekara, notara, kancelara, apotekara i berbera, da u procesiji nose voštanicu određene težine i u vrijednosti srazmjernoj veličini plate. Po završetku procesije voštanica je sa ispisanim imenom darodavca prilagana crkvi. Ko nije zbog bolesti mogao učestvovati morao je slati svoj prilog preko drugih. Zahtjev da se i Dan svetog Marka na isti način proslavlja (glava 1, strana originala broj 345-346), odnosio se sigurno na bogoslužjenja, procesije i obaveze službenika, ali se nije mogao do kraja ostvariti, mošti svetog Marka nisu bile u Kotoru, vjerovatno su nošene domaće relikvije. Razlika je sigurno bila i u tzv. "*franchizia stendardi*", privilegiji da za vrijeme dignute zastave u nedjelji dana koja uokviruje praznik Svetog Tripuna (tri dana prije i tri dana poslije Praznika), dužnici i drugi koji bi mogli odgovarati, slobodno dolaze u Grad, da ih niko ne može potezati na sud (glava 404, strana originala broj 229).

Pored Svetog Tripuna i Svetog Marka u Kotoru je naročitu pažnju uživao i Sveti Đorđe, čiji je praznik odabran, negdje davno prije nego što je sačinjena Knjiga statuta, za smjenjivanje organa vlasti i izbornih službenika. Bio je to kraj mandata jednima i početak drugima. Polaganje zakletve kneza, sudija, vijećnika, moralo je biti povod manjih ili većih ceremonija, ali o njima nema propisa.

Prihvatanje mletačke vrhovne vlasti povuklo je sobom više regulacije u crkvenoj sferi s ciljem da se običaji u Kotoru prilagode venecijanskim i da se usklade sa rastućim talasom narodne pobožnosti pod uticajem vatrenih propovjednika iz prosjačkih redova. Posebne mise nad škrinjom sa relikvijama svetog Tripuna tri puta nedjeljno uvedene su 1431. godine s namjerom da se ojača zaštita koju pružaju relikvije gradskog patrona (glava 5, strana originala broj 372-373), zatim su 1435. godine statutarnom odlukom (glava 1, strana originala broj 397-402) ozakonjeni praznici koji se obavezno moraju proslavljati, kada se ne smije raditi, niti dijeliti pravda. Ukupno 37 praznika je grupisano po mjesecima, posebno je navedeno 5 pokretnih praznika zavisnih od Uskrsa i dodate su sve nedjelje. Sljedeće godine biskup Marin Kontareno je zaprijetio ekskomunikacijom onima koji bi radili, kupovali ili prodavali, a knez je nametnuo novčanu kaznu.

Sudeći po daljim događajima način praznovanja nedjelje nije zadovoljio zahtjeve crkvenih vlasti. U Kotoru je, naime, bilo uobičajeno da se nedjeljom dijeli pravda Župljanima i da se drži trg tako da se prodavalo i kupovalo i radilo kao da nije praznik. Iz odluke (glava 3, strana originala broj 422-427) jedne od najopširnijih u Statutu, donijete 1443, slijedi da su se građani, opomenuti i zastrašeni od strane propovjednika, sami obratili knezu s mobom da se stvari promijene, ali

nije bilo lako prekinuti sa dotadašnjom praksom. Nađen je kompromis tako što je odobreno da se namirnice i stvari potrebne za život mogu kupovati na malo a ne za zalihe i preprodaju, dućani su ipak bili zatvoreni, u vrijeme berbe dozvoljen je izuzetak ukoliko to vremenske prilike nametnu. Kako je suđenje građanima bilo po starim propisima subotom premješteno je na petak, da bi suđenje Župljanima bilo premješteno sa nedjelje na subotu.

Na podsticaj vlasti uvedeno je dotle u Kotoru neuobičajeno izbijanje velikog zvona Katedrale u treći i deveti čas. Obrazloženo je to potrebom da svima budu poznati časovi dana i okolnošću da se to radi u svim gradovima (glava 2, strana originala broj 421-422). Rezultati glasanja: 49 za, 11 protiv i 9 neodlučnih, pokazuju da je otpor bio neobično velik. Inače to nije opterećivalo, plaćalo se od 3% uzimanih od zaoštavština namijenjenih Svetom Tripunu. Kako su u srednjem vijeku dan i noć bili podijeljeni na 12 časova oni nisu imali jednaku dužinu, zavisili su od godišnjeg doba. Odluka se odnosila na dnevne sate što bi odgovaralo našim 9 prijepodne i 3 poslijepodne.

LITERATURA:

S. Bojanin, *Zabave i svetkovine u srednjovekovnoj Srbiji*, Beograd, 2005, str. 43-98.

VIJEĆA

U Statutu dolaze do izraza promjene do kojih je došlo u toku 150 godina koje pokrivaju odluke obuhvaćene štampanim izdanjem iz 1616. godine. Najstarije i najvažnije bilo je *“Veliko vijeće”*, u kasnijem periodu nazivano i *“Veliko”* i *“Opšte vijeće”*, nasljednik narodne skupštine koja je dobila ceremonijalnu ulogu: pred njom (*“in concione publica”*) je knez polagao zakletvu (glava 23, strana originala broj 14). Preduslov za članstvo u Vijeću bilo je punoljetstvo od 18 godina (glava 35, strana originala broj 20). Maloljetnost je prestajala sa 14 godina (glava 99, strana originala broj 60), kada se sticala poslovna sposobnost i odgovornost (glava 87, strana originala broj 53-54), ali ne i politička zrelost.

Veliko vijeće je formalno *“zatvoreno”* 1361. godine kada je propisano da su članovi samo oni *“čiji su očevi, djedovi i preci po muškoj liniji od starine bili u našem vijeću”* (glava 35, strana originala broj 20). Ipak, poslije društvenih potresa iz osamdesetih godina XIV vijeka, donijeta je 1388. godine odluka (glava 43, strana originala broj 28) da se može pojedinačno molbom tražiti prijem u Vijeće, istina pod teškim uslovima, dobijanja 3/4 glasova Malog, a zatim isto tako 3/4 glasova

Velikog vijeća. Godine 1361. je propisano da je za punopravan rad Vijeća potrebno prisušstvo najmanje 40 vijećnika. To se nije uvijek poštovalo. Iz kasnijeg perioda ima odluka kod kojih je zapisan broj prisutnih i rezultata glasanja. Radilo se i sa 28 vijećnika, a broj 100 je doštizan za vrijeme velikih odluka kao što je bilo prihvatanje mletačke vlasti. U svim kolektivnim organima, osim Velikog vijeća, važio je princip da ne mogu u isto vrijeme biti članovi bliski rođaci. U nekim statutarnim odlukama su nabrojani stepeni srodstva koji isključuju izbor (glava 1, strana originala broj 1-2; glava 2, strana originala broj 2-3; glava 3, strana originala broj 3; glava 39, strana originala broj 22-24), a u Velikom vijeću su bliski srodnici izlazili kad bi se glasalo o nekome od rođaka ili na dnevnom redu bio predmet nekog od njih.

Vijeće je zasijedalo u *“velikoj sali palače Komune”* a okupljalo se na zvuk zvona kako je nebrojeno puta ponovljeno u odlukama. Izuzetno se pozivalo glasnikom (glava 1, strana originala broj 2; glava 39, strana originala broj 22-24) na zasijedanje o Đurđevdanu kad su birani opštinski službenici. Posebnim odlukama je propisan način pozivanja za prijepodnevo ili popodnevo zasijedanje Vijeća (glava 9, strana originala broj 377-378; glava 16, strana originala broj 390-392).

U periodu kotorske samoštalnosti Veliko vijeće se više bavilo načinom svoga rada. Još ranije, 1364. godine, zabranjene su bile izvjesne inicijative: nisu se smjela iznositi novčana potraživanja (glava 355, strana originala broj 193), niti ulagati molba za milošt osuđenima (glava 356, strana originala broj 193). Uslijedilo je i strogo regulisanje dnevnog reda, 1408. godine, i ponovo 1411. odlučeno je da samo ono što bude pretreseno na Malom vijeću i proslijeđeno može biti na dnevnom redu Velikog vijeća (glava 21, strana originala broj 295-296; glava 28, strana originala broj 299-300). Zatim je bilo zabranjeno da se govori o predmetima koji nisu došli na predlog Malog vijeća (glava 31, strana originala broj 301).

Dok su iz Velikog vijeća privremeno isključivani, sa sjednice ili jednog njenog dijela, rođaci onih o kojima se rašpravljalo, u Malo ili Tajno vijeće nisu mogli biti birani bliski rođaci. Obavezno su ulazili trojica sudija iz prethodne godine. Mandat članovima trajao je godinu dana i izbor se nije mogao ponoviti godinu dana.

U periodu vrhovne vlasti srpskih vladara Malo vijeće bilo je neka vrsta pomoći sudijama. Najvažnija funkcija mu je bila biranje opštinskih službenika. Tada se vrlo rijetko spominje. Kasnije je dobilo veći značaj, prije svega u periodu samoštalnosti. Značajna reforma je sprovedena 1372. godine kad je uvedeno Vijeće umoljenih. Saštajalo je od 15 članova među kojima su bile i sudije. Veliko vijeće

biralo je članove Vijeća umoljenih, a ovo je biralo sudije, članove Malog vijeća i sve gradske službenike (glava 39, strana originala broj 22-24). Članovi Vijeća umoljenih mogli su se birati svake godine, dok je kod sudija bio prekid od dvije godine. Malo vijeće je tada imalo šest članova, ali se dešavalo da se dodaju članovi (glava 19, strana originala broj 293-295). Izvjesne promjene su nastale i za vrijeme prihvatanja mletačke vrhovne vlasti. Knez i trojica sudija radili su sa 4 ili 6 vijećnika, a ustalio se pod mletačkom vlašću saštav 7 članova. Malo vijeće je zasijedalo u prostorijama kancelarije, dobilo je funkcije izvršne vlasti, vodilo je svoju knjigu odluka. Odlučivalo je na osnovu ovlašćenja Velikog vijeća, kao kad je propisivalo cijenu usluga notara, a što je mnogo važnije, pripremalo je i biralo predmete i određivalo dnevni red zasijedanja Velikog vijeća.

Privremeno tijelo izvan sistema gradske uprave bio je Dodatak od 12 članova vlastele, koja je zastupala Veliko vijeće u vrijeme tajnih pregovora sa Venecijom i prihvatanja mletačke vrhovne vlasti. Odluke su donošene glasanjem kuglicama i kutijama (*“ad busulos et balotas”*) kako se kaže u velikom broju odluka u kojima je naveden i rezultat glasanja. Kuglice *“za predlog”* su stavljane u crvenu, kuglice *“protiv”* u zelenu kutiju. U periodu mletačke vrhovne vlasti došlo je jednom do zloupotrebe, otkrivene su dvije kuglice više nego što je bilo prisutnih vijećnika (glava 1, strana originala broj 363-366). Tada je strogo zabranjeno pod prijetnjom kazne lišavanja svih prava da se upotrijebi više od jedne kuglice (glava 7, strana originala broj 374-375). Bilo je to moguće pošto su vijećnici kuglice uzimali iz šešira. Prilikom biranja je pored bijelih kuglica bilo i zlatnih (glava 8, strana originala broj 376), koje su davale jače pravo elektora kod biranja za razne službe. Kutije u koje su kuglice stavljane smio je nositi samo kancelar.

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Кошора од групе њоловине XII до њочейка XV сѝолећа*, Београд, 1950; Д. Синдик, *Кошорско Мало веће и црква Свете Тројице*, Зборник радова Византолошког института, 41, 2004, str. 271-277.

VRHOVNA VLAST

Od kako je započet Statut, 1301. godine, Kotor je nepunih sedam decenija bio pod vrhovnom vlašću srpskih vladara iz dinastije Nemanjića. Kasnije je neko vrijeme bio pod vrhovnom vlašću bosanskog kralja Stefana Tvrtka I i nasljednika, ali to nije ostavilo traga u Statutu. Od vremena kad je sačinjen Statut smijenili su se na srpskom prijestolu: kralj Stefan Uroš II Milutin (1282-1321), kralj

Stefan Uroš III Dečanski (1321-1331), Stefan Dušan (1331-1346. kao kralj; 1346-1355. kao car), i car Stefan Uroš (1355-1371). Oblaslima u neposrednom zaleđu Kotora i drugih primorskih gradova upravljali su: kraljica majka Jelena (1276-1308) i “*mladi kraljevi*” Stefan (1309-1314) i Stefan Dušan (1321-1331). Koliko se zna, oni nisu imali ingerencije nad primorskim gradovima.

U Statutu je vladar označavan terminom “*Dominatio*”, što je prevedeno sa “*Vladar*”, a u nekim poglavljima je upotrijebljena i titula “*Kralja*” (“*Rex*”). Većina pomena vladara kao vrhovnog gošpodara pripada hronološki starijim slojevima Statuta. U tome dolaze do izraza promjene u odnosima grada Kotora i vladara čiji je uticaj vremenom slabio i svodio se na odnos sa Komunom, dok je u prvim decenijama XIV vijeka značajna bila uloga građana kao pojedinaca.

Kraljeva vlast se najpotpunije izražavala u imenovanju i slanju kneza koji se zaklinjao da će čuvati pravne običaje i statute, upravljati Gradom “*na čast Gošpodina Kralja*” (glava 23, strana originala broj 14; glava 26, strana originala broj 15). U vrijeme štampanja Statuta 1616. godine pomen kralja pripadao je dalekoj prošlosti, pa je redigovano tako da knez dolazi “*po nalogu*”, dok je u starijim rukopisima navedena opširna kraljevska titula kako je bila uobičajena u prvoj deceniji XIV vijeka (glava 23, strana originala broj 14).

Propisi Statuta u kojima se spominje vladar ili kralj naštoje da ograniče direktnu vezu i saobraćaj građana kao pojedinaca sa vladarem. Zabranjeno je da od vladara traže da ih imenuje za zamjenika kneza (glava 24, strana originala broj 14-15). Pod prijetnjom veoma visokih kazni zabranjeno je bilo da se nešto ugovara sa vladarem što bi moglo biti na štetu drugog građanina ili slobode Grada (glava 349, strana originala broj 189-190); zatim je zabranjeno bilo da jedan drugog predaju na kažnjavanje kralju (glava 350, strana originala broj 190-191); da ishode povelju koja bi bila protiv pravnih običaja Grada (glava 349, strana originala broj 189-190). Povelje koje bi stranke podnijele u parnicama nisu smjele uticati na sud (glava 48, strana originala broj 31).

Pored svojevoljnog obraćanja građana kralju, koje organi Komune nisu odobrivali, Statut je imao u vidu i kraljeve pozive i zahtjeve u odnosu na građane. Pri tome se pravila razlika da li je neko bio pozvan na sud zbog svoje stvari, kad je Komuna bila dužna da moli da mu se sudi po “*našim*” pravnim običajima, ili je pozvan zbog Komune, u kom slučaju je dobijao svaku materijalnu i drugu pomoć (glava 359, strana originala broj 196-197). Ako bi se u nekom suđenju “*desila poro-ta*” i građanin bio pozvan da se zaklinje, tražilo se da to bude u Kotoru, u svakom slučaju da ne ide dalje od Onogošta i Skadra (glava 351, strana originala broj 191).

Kotorski građani se javljaju u kraljevoj službi kao zakupnici carina i upravitelji njegove komore. Sudeći po formulaciji: *“ako Kralj pozove”*, takav odnos se nije uvijek uspoštavljao dobrovoljno. Komuna je bila dužna da brani građanina, osim ako bi onaj pozvani bio zbog nečega kriv (glava 352, strana originala broj 191-192). Sudeći po glavi Statuta (316, strana originala broj 174) iz 1315. godine, zakupljivanje trgova nije uvijek bilo dobrovoljno. Onome koji je već bio zakupac carine nekog trga zabranjeno je bilo da navede vladara da pozove i drugog. Svu štetu koju bi ovaj drugi pretrpio morao je prvi nadoknaditi. Zakupnici vladarevih carina morali su plaćati 2% za robu kojom su trgovali osim srebra i soli (glava 315, strana originala broj 173); građani nisu smjeli jamčiti za zakupce kraljevih trgova (glava 353, strana originala broj 192). Smatralo se da zakupnici carina uzimaju ortake koji nanose štetu građanima, zbog toga je propisano da svi ortaci solidarno odgovaraju (glava 431, strana originala broj 250-251). Rečeno je već da se pomoć nije pružala u slučaju da vladar pozove zakupnike carina ili one koji su u njegovoj komori (glava 358, strana originala broj 195-196). U toj glavi se izričito pominje građanin Ivan Bazilijev jer za njega i njegove rođake nije važila obaveza pomaganja. Još oštrija je odredba Statuta, nedatirana ali donijeta svakako prije 1329, koja čini odgovornim Tripa Buću i Tomu Pavla Tominog za slučaj da se desi da neko od građana bude *“opljačkan, orobljen ili zatvoren od strane Vladara i bude dokazano...”*. Ovi kraljevi službenici morali su nadoknaditi štetu (glava 426, strana originala broj 243-244).

Velika uloga kotorskih trgovaca u vođenju vladarevih finansija imala je i svoju drugu stranu. Preko njih je Grad, odredbom svoga Statuta (glava 317, strana originala broj 174-175), propisivao način na koji će se carina naplaćivati u trgovima Srbije. Carinicima u tim mjestima prijetilo se kaznom od 1000 perpera ako tu odredbu ne bi poštovali.

Srpski vladar se u Statutu javlja i kao darivalac teritorije. U glavi 423 Statuta (strana originala broj 241-242), govori se o *“Bijeloj, Ledenicama i Kruševicama, koju je Gospodar milošću nama ustupio”*. Zabranjeno je bilo da stranci dobiju dijelove u Grblju *“ili u drugim predjelima ili mjestima koja je Vladar našoj komuni prepustio”* (glava 419, strana originala broj 239-240). Posredno se to vidi iz odluke kojom su oslobođeni seljaci obaveze da odnose ribu *“Gospodinu Kralju”* (glava 416, strana originala broj 237) i iz pretpostavke da bi kralj mogao tražiti dio ili dati ga nekom svom velikašu ili nekoga silom naseliti (glava 412, strana originala broj 232-235). U Statutu nema tragova nekih novčanih obaveza Grada prema vladaru,

a samo izuzetno se vladaru prepušta deseti dio globe, koju bi platio onaj koji bi neovlašćeno zasadio zemlju opatije svetog Đorđa (glava 281, strana originala broj 157), i polovina globe od ogromne kazne od 2000 perpera, koja je prijetila onome ko bi protivrječio propisu iz glave 352 (strana originala broj 191-192).

Ušpostavljanje vrhovne vlasti Venecije, uslovi njenog prihvatanja opširno su opisani u dokumentima uključenim u štampano izdanje Statuta prije odluka donijetih u vrijeme mletačkih kneževa.

LITERATURA:

И. Синдик, *Комунално уређење Котора од групе њоловине XII до њочейка XV стјолећа*, Београд, 1950, стр. 77-88; С. Ђирковић, *Угава*, Зборник Филозофског факултета у Београду, II, I, 1970, стр. 345-351.

ZLOČINI I KAZNE - KRIVIČNO PRAVO

Materija koja se danas podvodi pod krivično pravo, a za čiju osobenost su imali osjećanje već pravници koji su uticali na formulisanje statutarnih odluka, obilno je zašupljena u Statutu. Veliki je broj preštupa o kojima se vodilo računa a višestruko veći i raznovrsniji je instrumentarij sankcija koje su primjenjivane. Na njima se mogu prepoznati razni uticaji: običajnog prava, vrhovne vlasti, komunalnog prava drugih gradova. Primjećuje se više nego u drugim oblastima napor za sistematizacijom.

“Ubistvu” je posvećena samo jedna glava Statuta (92, strana originala broj 56-57) sa nijansiranim kaznama zavisno od društvenog položaja žrtve i ubice. Smrtna kazna vješanjem (odsijecanjem glave kod vlastele), prijetila je onome ko bi ubio građanina Kotora koji je 10 godina živio u Gradu; isto tako i strancu koji bi ubio stranca, ali ako je od strane građanina ubijen Kotoranin koji nije 10 godina živio u Gradu, kazna je bila novčana, istina ogromna od 500 perpera. Ako bi Kotoranin ili neko drugi ubio stranca kazna bi imala da bude recipročna da odgovara onome kako bi bio kažnjen Kotoranin u tom mjestu. Na Slovena, Albanca ili Vlaha osumnjičenog za ubištvo dozvoljeno je bilo primijeniti torturu ali se o kazni ne govori. Onaj koji je ubio u nužnoj odbrani nije bio kažnjen, baš kao ni onaj koji bi ubio razbojnika koji mu je provalio u kuću (glava 118, strana originala broj 76).

Ranjavanje nije posebno tretirano već kao posljedica tuče i napada i udaranja toljagom ili kamenom, kad je kazna zavisila od veličine ozljede (glava 89, strana originala broj 54-55) i kod udarca sa prolivanjem krvi (glava 93, strana originala

broj 58). Kažnjavani su i napadi potezanjem noža (glava 90, strana originala broj 55), dizanje ruku radi napada (glava 116, strana originala broj 75), tuča Slovena ili Albanca (glava 117, strana originala broj 75), tuča sluga (glava 120, strana originala broj 77), posebno ako sluga digne ruku na gošpodara (glava 119, strana originala broj 76) ili vlaštak (glava 125, strana originala broj 79). Višestruko veće su bile kazne za udaranje vikara (glava 85, strana originala broj 52-53) i riparija (glava 86, strana originala broj 53). Kažnjavao se i napad bez prolivanja krvi, kao potezanje noža bez udara (glava 90, strana originala broj 55). Silovanju žena posvećena je obimna glava Statuta (glava 100, strana originala broj 60-62) sa stepenovanjem sankcija prema društvenom položaju žrtve i nasilnika (glava 36, strana originala broj 307-308). Ugrožavanje ličnosti je prijetilo i od otrovnika (glava 101, strana originala broj 62), za koje je predviđena bila veoma visoka kazna od 100 perpera ili špaljivanje!

Kažnjavalo se novčano sa 10 perpera čupanje brade u čemu je pored napada bio i element sramoćenja i uvrede (glava 112, strana originala broj 74). Kod uvreda se razlikovalo vrijeđanje djelima i vrijeđanje riječima, pri čemu je za vrijeđanje djelima odmjeravana dvostruka kazna. Vrijeđanje ružnim riječima bilo je taksirano sa 3 perpere (glava 115, strana originala broj 75) kao tuča, a već uvreda štranke na sudu 10 perpera, a sudije i notara pri vršenju dužnosti 50 perpera. Napad na kneza i povorku oštro se kažnjavao (glava 30, strana originala broj 301).

Kod ugrožavanja imovine najviše pažnje posvećeno je krađi. Notornom lopovu koji bi bio uhvaćen u krađi prijetilo je da bude lišen oba oka (glava 105, strana originala broj 64), ali 500 perpera ako je Sloven tj. kraljev podanik. Kazne sakaćenjem predviđene su i u drugim glavama o krađi u slučaju da uhvaćeni u krađi nije u stanju da plati propisanu novčanu kaznu. Pri tome je strogošt stepenovana prema vrijednosti ukradenog predmeta, kod manje vrijednosti šibanje i žigosanje, zatim jedno oko i desna ruka do oba oka i obje ruke. Ako bude uhvaćen drugi put sljedovala je za stepen viša, a treći put je posljednja kazna bilo vješanje (glava 107, strana originala broj 64-67). Desna ruka se otsijecala onome iz straže koji bi bio uhvaćen u krađi (glava 108, strana originala broj 67). Napad i razbojništvo van Grada ima u vidu štranca pa su u skladu s tim propisi o svjedočenju i osudi da bi se krivac uhvatio kad se nađe u domašaju vlasti (glava 371, strana originala broj 203-204; glava 380, strana originala broj 208-209). Provala u kuću uz nasilje i uzimanje stvari kažnjavalo se novčano sa 24 perpera i vraćanje stvari (glava 118, strana originala broj 76). U ovom kao i u nekim drugim slučajevima dopuštalo se osumnjčenom da se pravda zaklinjući se sa odedenim brojem ljudi.

Bile su predviđene sankcije i za djela koja bismo danas podveli pod politička: izdaja, saradnja sa neprijateljem (glava 398, strana originala broj 227; glava 402, strana originala broj 228) Sasvim za sebe stoji zabrana psovanja Boga (glava 97, strana originala broj 59).

SIMA ĆIRKOVIĆ
MILOŠ MILOŠEVIĆ